

Een schijn van voodoo

*Culturele achtergronden van de handel in
Nigeriaanse meisjes voor de Nederlandse prostitutie;
een verkenning*

Afrika

Studie

centrum

African
Studies Centre

Centre d'Etudes
Africaines

Een schijn van voodoo

*Culturele achtergronden van de handel in
Nigeriaanse meisjes voor de Nederlandse prostitutie;
een verkenning*

Rijk van Dijk
Thera Rasing
Nina Tellegen
Wim van Binsbergen

Afrika- Studiecentrum, februari 2006

Foto omslag: Vodou (godheid) Mami Wata, uitgebeeld als meisje met slang
Bron: <http://hometown.aol.com/journyhom/index1.html>

ISBN 90.54483050.5

© Afrika-Studiecentrum, Leiden
vierde druk, februari 2006

Voorwoord

Voor u ligt het resultaat van een verkennend onderzoek naar de culturele achtergronden van de handel in Nigeriaanse meisjes (AMA's) die naar Nederland komen om in de prostitutie te gaan werken. Dit onderzoek werd ten behoeve van de Nederlandse politie uitgevoerd op verzoek van de Unit Mensensmokkel (UMS) van het IRT in Zwolle. Wij zijn de UMS erkentelijk voor het feit dat zij het Afrika-Studiecentrum benaderden.

Het verzoek van de UMS werd door ons aanvaard omdat wij ons bewust zijn van het maatschappelijk belang en de noodzaak van dit onderzoek voor politie, justitie, hulpverleners en andere betrokkenen. Het uitvoeren van dit onderzoek was voor ons een uitzonderlijke en uitdagende taak.

Wij willen in de eerste plaats onze dank uitspreken aan de leden van de UMS te Zwolle, in het bijzonder de heer Dolf van der Struik, mevrouw Marleen Hageman en mevrouw Alet Uittenboogaard. Mevrouw Uittenboogaard heeft ons veel informatie verschaft en ons geïntroduceerd bij enkele instanties en meisjes.

Daarnaast willen wij Merel Hoogendoorn van Terre des Hommes bedanken. Zij was zeer bereidwillig om ons van informatie te voorzien, afkomstig uit haar eigen onderzoek naar meisjeshandel voor de prostitutie in Europa. Veel dank gaat uit naar Dr. Charles Gore, een Britse antropoloog, die door zijn specifieke kennis van Benin en de traditionele cultuur en religie van de Edo-samenleving in Nigeria, zeer waardevol voor ons was. Zeer veel dank zijn wij verschuldigd aan de betreffende meisjes zelf, die hun medewerking verleenden aan dit onderzoek. Helaas verdwenen enkele van deze meisjes met onbekende bestemming gedurende het onderzoek. Verder willen wij onze dank uitspreken aan alle medewerkers en voogden van de Stichting de Opbouw, die ons informatie gaven over de betreffende AMA's en die meewerkten aan het interviewen van de meisjes. Ook gaat onze dank uit naar de medewerkers van de diverse opvangcentra, met name de medewerkers van de Stichting Valentijn in Nunspeet. Wij zijn verder zeer erkentelijk voor de informatie die wij via interviews of telefonisch ontvingen van een aantal andere organisaties en hulpverleners die zich bezighouden met deze meisjes of met de prostitutieproblematiek.

Tot slot danken wij het Afrika-Studiecentrum, dat tijd en middelen beschikbaar stelde voor dit onderzoek en willen wij Marieke van Winden bedanken voor de tekstcorrecties.

Rijk van Dijk
Thera Rasing
Nina Tellegen
Wim van Binsbergen

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1 Inleiding

1.1	Achtergrond van het onderzoek	1
1.2	Nadere bepaling van de context	2
1.3	Vraagstelling en taakopvatting	3
1.4	Onderzoeksmethoden	3
1.5	Rapportage	5

Hoofdstuk 2 Nigeria en Edo State

2.1	Inleiding	7
2.2	Politieke structuur	7
2.3	Sociaal-economische achtergronden	9
2.4	Edo State	10

Hoofdstuk 3 De positie van vrouwen in Nigeria

3.1	Familiestructuur	13
3.2	Het huwelijk	13
3.3	Positie van vrouwen en hun seksualiteit	15
3.4	Prostitutie	16
3.5	AMA's uit Edo State	18
3.6	Conclusie	19

Hoofdstuk 4 Aspecten van religie in West-Afrika

4.1	Inleiding	21
4.2	Voodoo en religie in West-Afrika	22
4.3	Het religieuze landschap in Edo	23
4.3.1	Voorouderlijke of familieheilgdommen	25
4.3.2	Persoonlijke heiligdommen	25
4.3.3	Gemeenschapsheilgdommen	26
4.3.4	Overeenkomsten en verschillen tussen de heiligdommen	27
4.4	Christelijke kerken in Nigeria en Edo	27
4.5	Vrouwen en religie in West-Afrika	29
4.6	Conclusie: terug naar de AMA problematiek	30

Hoofdstuk 5 Religie in Edo: intimidatie of ritueel-juridische praktijk; een gevalsstudie

5.1	Inleiding	33
5.2	Gevalsstudie: Monday	33
5.3	Is hier sprake van 'voodoo'?	37
5.3.1	<i>Love medicin</i>	37
5.3.2	Ritueel-juridische praktijk	38
5.4	Conclusie en interpretatie	40

Hoofdstuk 6 Voodoo en verhulling

6.1	Inleiding	43
6.2	'Voodoo', hulpverlening en mystificatie	43
6.3	'Voodoo' als verhullende term	44

6.4	'Voodoo' in de hulpverlening	46
6.5	'Voodoo' als bewijslast?	47
6.6	De rol van de media	49
6.7	Conclusie	50
Hoofdstuk 7 Conclusies en aanbevelingen		51
7.1	Enkele samenvattende conclusies	51
7.2	Enkele antwoorden op de gestelde vragen	53
7.3	Aanbevelingen	55
7.3.1	Aanbevelingen voor de Nederlandse situatie	55
7.3.2	Aanbevelingen voor de Nigeriaanse situatie	56
7.4	Afsluitende opmerking	57
Woordenlijst		59
Literatuur		61

Hoofdstuk 1 Inleiding

1.1 Achtergrond van het onderzoek

De komst van grote aantallen alleenstaande minderjarige asielzoekers, de zogeheten AMA's, staat de laatste tijd sterk in de belangstelling. In 1999 vroegen meer dan 4000 personen die aangaven jonger te zijn dan 18 jaar, bij binnenkomst in Nederland asiel aan. Een groot deel van deze AMA's betreft meisjes en jonge vrouwen afkomstig uit Afrika, en vooral uit Nigeria. Veel van deze AMA's blijken kort na aankomst in een OC of AZC met onbekende bestemming te zijn vertrokken. In sommige gevallen worden ze later door de politie in het prostitutiecircuits van grote steden in Nederland en andere delen van West-Europa aangetroffen. Hun komst naar Nederland blijkt het werk te zijn van handelaren, zowel mannen als vrouwen, die veelal vanuit Nigeria opereren.

De heftige maatschappelijke reacties op het grote aantal verdwijningen en op de handel in meisjes voor prostitutiedoeleinden, hebben aanleiding gegeven tot het verrichten van onderzoek door verschillende maatschappelijke instellingen, het meerdere malen stellen van kamervragen aan de staatssecretaris van Justitie, en de formatie van verschillende rechte teams die tot doel hebben de betrokken criminele netwerken op te rollen. Achtereenvolgende politieteams zoals het 'pyjama', 'LAMA', 'Daktari' en 'Voodoo'-team hebben hun bevindingen vanuit diverse regio's gerapporteerd. Hieruit komt een helder beeld naar voren over de wijze waarop de handel in West-Afrikaanse AMA's is georganiseerd (zie voor een overzicht F.R. Vellinga (1999) *West-Afrikaanse AMA's vermist maar ook gemist?*).

De verhalen die de AMA's de politie vertellen na hun aankomst in Nederland, kennen naast verschillen ook een aantal opvallende overeenkomsten. De meisjes, die overigens niet altijd minderjarig blijken te zijn, hebben telefoonnummers bij zich, op papiertjes ofwel geschreven aan de binnenkant van hun kleding. Na plaatsing in de opvangcentra bellen ze deze nummers en worden ze vervolgens opgehaald. Sommige AMA's verblijven langer in de opvangcentra en doen aangifte van mensenhandel. Toch verdwijnt een groot deel van deze meisjes uiteindelijk ook.

Een andere belangrijke overeenkomst in de verhalen die de AMA's de politie vertellen betreft de 'voodoo'-rituelen waaraan zij voor vertrek, maar soms ook na binnenkomst in Nederland worden onderworpen. Door middel van deze rituelen zouden zij onder druk zijn gezet om beloften, die ze tijdens deze rituelen afleggen ten aanzien van hun handelaren, stipt na te komen. Door de 'voodoo' zouden de handelaren een sinistere macht over hen uitoefenen, zodanig dat zij hun greep op de meisjes, op hun inkomsten uit de prostitutie en op hun medewerking aan seksuele exploitatie nooit zouden verliezen. Veel van de meisjes verwezen daarbij naar zogeheten 'voodoo'-pakketjes bestaande uit lichaamseigen stoffen zoals schaamhaar, stukjes van vingernagels en bloed die van hen zijn afgenomen en die in de macht over en intimidatie van deze meisjes een belangrijke rol zouden spelen. Deze pakketjes waren in Nigeria achtergehouden, maar soms ook hebben de meisjes ze zelf in handen of heeft de handelaar het in zijn of haar bezit.

Door middel van 'voodoo' worden deze meisjes zodanig onder druk gezet, waarbij

geweld niet wordt geschuwd, dat zij de enorme schulden die ze aan de handelaren hebben in alle gevallen willen afbetalen. Uit de verhalen van de AMA's blijkt dat hen verteld is dat de 'investering' die gedaan is voor de aanschaf van visa, paspoorten en tickets door henzelf zo snel mogelijk zal moeten worden terugbetaald. De bedragen die de meisjes noemen liggen vaak boven de 40.000 US dollar. Het is duidelijk dat dit een veelvoud is van het bedrag dat de aanschaf van reisdocumenten heeft gekost.

In 1998 besloot de Unit Mensensmokkel (UMS) van het IRT Noord-Nederland in aansluiting op het eerdere 'voodoo'-team bijzonder onderzoek te gaan verrichten naar deze complexe materie. De weigering om gedetailleerde informatie te verschaffen en de claim op 'voodoo' plaatste de politie en justitie echter in een lastig parket. Want wat is 'voodoo' en hoe serieus moet de dreiging die daarvan uitgaat worden genomen? Zou de invloed van 'voodoo' eventueel kunnen worden opgeheven? Mag een politieman of -vrouw blijven doorvragen, ook wanneer de AMA's duidelijk angstig zijn en niets willen zeggen? Met andere woorden: hoe moet er op deze meisjes worden gereageerd? Om ten behoeve van de Nederlandse politie een antwoord te krijgen op deze vragen wendde de UMS zich tot Prof. Dr. Wim van Binsbergen van het Afrika-Studiecentrum (ASC). Dit rapport is een verslag van het werk van het onderzoeksteam dat in augustus 1999, onder voorzitterschap van Dr. Rijk van Dijk, met haar werkzaamheden begon. Het betreft een eerste verkenning van de culturele achtergronden van de Nigeriaanse AMA's die zeggen onder invloed van 'voodoo' te staan.

1.2 Nadere bepaling van de context

Voor de plaatsbepaling van het onderzoek is het belangrijk op te merken dat het AMA-beleid in grote lijnen wordt bepaald door Nederlandse en internationale regelgeving, maar daarnaast ook door allerlei minder expliciete culturele noties en verwachtingen rond jeugd, seksualiteit, wilsbeschikking en moraliteit. Uit de rapporten en krantenberichten die tot nu toe zijn verschenen en uit verhalen van onder andere hulpverleners en advocaten doemt het beeld op van willoze slachtoffers die door middel van 'voodoo'-praktijken worden geïntimideerd. Dat ze willoos zijn wordt deels toegeschreven aan hun leeftijd. In de Nederlandse context is men immers pas volwassen op achttienjarige leeftijd. Tot die tijd kan iemand niet of niet geheel verantwoordelijk worden gesteld voor zijn of haar eigen daden.

'Voodoo' wordt in deze berichten voorgesteld als een geheel van exotische en sinistere religieuze praktijken: een begrijpelijke maar niet te doorgronden vorm van angst en intimidatie. De handelaren en wellicht ook de betrokken meisjes weten dat deze denkbeelden over 'voodoo' in Nederland bestaan.

Daarnaast wordt er door hulpverleners van uitgegaan dat de meisjes niet werkzaam willen zijn in de prostitutie maar dat zij daartoe worden gedwongen. Of prostitutie in de Nederlandse context dezelfde betekenis heeft als in de Nigeriaanse situatie en of de meisjes op de hoogte zijn van de ins en outs van de West-Europese prostitutiepraktijken zijn vragen die daarbij meestal niet aan de orde worden gesteld.

Gezien het bovenstaande hebben wij ervoor gekozen niet alleen onderzoek te doen naar de achtergronden van de 'voodoo' in de Nigeriaanse context, maar juist ook aandacht te besteden aan de impliciete noties en denkbeelden die in de Nederlandse samenleving opgeld doen. In die zin kan dit onderzoek als een 'brug' worden beschouwd waarin niet alleen

Afrikaanse en Nederlandse culturen met elkaar in verband worden gebracht, maar waar ook gezocht wordt naar de werkelijke bron van angst en intimidatie zoals die bij de meisjes leeft.

1.3 Vraagstelling en taakopvatting

Naar aanleiding van de behoefte aandacht te besteden aan de hierboven beschreven ontmoeting, zo niet botsing, van verschillende culturen, is de oorspronkelijke vraagstelling enigszins verschoven. Terwijl de UMS het ASC benaderde met vragen als: wat is 'voodoo', kan het serieus worden genomen en kan het worden opgeheven zodat de meisjes eventueel weer terug kunnen naar Nigeria, is de insteek van dit rapport een andere. De vragen die in dit rapport aan de orde komen zijn:

- Wat doen handelaren met denkbeelden van 'voodoo'?
- Hoe creëren zij daarmee een sfeer van angst en intimidatie?
- Hoe komt het dat dit voor de meisjes evenzeer een werkelijkheid wordt als dat in de sinistere betekenis van het woord ook voor velen in de Nederlandse samenleving het geval is?

Door deze contextbepaling bestaat dit rapport, naast beschrijvingen van wat als 'voodoo' in de Nigeriaanse context zou kunnen worden aangemerkt, uit een gevalstudie waarin uitgebreid aandacht wordt besteed aan de interactie tussen meisje en handelaar. In feite wil dit rapport stellen dat 'voodoo' in de Nigeriaanse praktijk niet bestaat (er zijn wel een aantal andere rituele praktijken waar nadrukkelijk op zal worden ingegaan) en in de Nederlandse situatie een goed begrip van de omstandigheden verhindert.

De vraag die het Afrika-Studiecentrum zichzelf heeft gesteld is hoe het aangaan en uitvoeren van dit onderzoek zich verhoudt tot de eigen taakopvatting en sociaal-wetenschappelijke verantwoordelijkheid. Het ASC maakt reeds 50 jaar lang studie van diverse aspecten van de Afrikaanse samenlevingen en heeft tot taak de verspreiding van deze kennis in de samenleving te bevorderen. Gezien het maatschappelijke belang van onderzoek naar mensenhandel alsook de beeldvorming die een dergelijke praktijk ten aanzien van Afrika tot gevolg heeft, heeft het ASC besloten in te gaan op het verzoek van de UMS. Voor alle duidelijkheid: dit onderzoek is gedaan op verzoek en niet in opdracht van justitie. Het is dan ook uitgevoerd met middelen van het ASC en er is geen sprake geweest van betaling door justitie of politie.

1.4 Onderzoeksmethoden

Na aanvaarding van het verzoek is op het Afrika-Studiecentrum een tijdelijke taakgroep 'Afrikaanse Teenagers' in het leven geroepen die de verdere opzet en uitvoering van het onderzoek ter hand heeft genomen. Deze groep bestond uit vier onderzoekers: drie antropologen en een sociaal geograaf, ieder met eigen expertise op deelterreinen van deze problematiek. Ieder van hen heeft een deel van zijn of haar werktijd ter beschikking gesteld voor dit verkennend onderzoek.

De methode van onderzoek bestond voornamelijk uit gesprekken, interviews, bronnenstudie en dossieronderzoek. De personen waarmee deze gesprekken en interviews gehouden zijn, kwamen uit de hulpverlening, de politie, advocaten, diverse justitiële

instanties, belangengroepen en de betrokken meisjes zelf.

Om meer inzicht te krijgen in de groepen van buitenlandse prostituées zijn interviews gehouden met verschillende hulpverleningsinstanties, zoals met het prostitutie-maatschappelijk werk en de GG en GD in Den Haag. Verder zijn er diverse telefonische contacten geweest met het maatschappelijk werk (Humanitas) in Rotterdam, SARA, de Stichting Tegen Vrouwenhandel en VAST (Stichting Vrouwen Actie Steunpunt). Daarnaast waren drie van de vier onderzoekers aanwezig bij een studiemiddag over deze problematiek bij Humanitas in Rotterdam .

Er zijn gesprekken gevoerd met de Nigerian Democratic Movement in the Netherlands (Nigeriaanse Vereniging Nederland, NDMN). Verder zijn er gesprekken geweest met een vertegenwoordiger van Terre des Hommes (Merel Hoogendoorn), die eveneens de ernst van de problematiek signaleerd heeft in verschillende rapporten.

Er is gesproken met medewerkers van Stichting Valentijn in Nunspeet. Ook zijn er gesprekken geweest met de directeur, unithoofden en voogden van Stichting de Opbouw. Er zijn daarnaast verschillende gesprekken en veel telefonische contacten geweest met de politie, het OC in Leiden, het Grenshospitium en IND-ambtenaren door het hele land. Daarnaast hebben we een gedetineerde geïnterviewd, die schuldig bevonden is aan onder andere mensenhandel.

Uiteraard vormden de betrokken meisjes zelf de belangrijkste informatiebron. Helaas was het niet gemakkelijk om deze meisjes te spreken, en als wij ze bereikt hadden, waren ze vaak bang om te praten. Eén interview werd helemaal bepaald door angst: het meisje gaf bij bijna elke vraag aan dat ze bang was om te praten, terwijl andere meisjes soms veel verhalen vertelden waarvan het waarheidsgehalte in twijfel kan worden getrokken. Een moeilijkheid die zich naast diepe angst voordeed in het opbouwen van iets dat voorzichtig als een vertrouwensband kon worden aangemerkt, was het feit dat sommige meisjes in de loop van het onderzoek met onbekende bestemming vertrokken.

Daarnaast waren de betrokken voogden, met name die van de meisjes verblijvend in opvangcentrum Valentijn te Nunspeet, in veel gevallen uiterst terughoudend in het toestaan van gesprekken met de betrokken AMA's. Ook bij hen bleken bepaalde beelden te leven omtrent de grotendeels onbegrepen angsten die het leven van de meisjes zouden beheersen. Uiteindelijk zijn er vier meisjes geïnterviewd, enkele daarvan meerdere malen. Een belangrijke aanvulling op deze informatie werd geboden door gesprekken met leden van de Unit Mensensmokkel, die immers al over een veel langere periode intensieve gesprekken voerden met enkele van deze meisjes.

Zeer veel informatie omtrent rituele praktijken in Nigeria werd verstrekt door Dr. Charles Gore, een Britse antropoloog, gespecialiseerd in religie in Edo State. Wij zijn hem dank verschuldigd voor zijn komst naar Nederland en de informatie die hij ons gaf. Een andere specialist waar contact mee is gezocht is Prof. Dr. Judy Rosenthal, antropologe en specialiste op het terrein van de Ewe *vodun*.

We hebben uiteraard ook gebruik gemaakt van literatuur en ander bronnenmateriaal over Nigeria, vrouwen, prostitutie, religie en 'voodoo'. Er is kort dossieronderzoek verricht bij de politie naar enkele zaken waarbij handelaren zijn veroordeeld wegens betrokkenheid bij meisjeshandel. Deze dossiers bevatten onder meer de verhoorverslagen van de meisjes en van de betrokken handelaren en leverden daarmee belangrijke aanvullende informatie.

Het onderzoek heeft zich vanwege gelimiteerde tijd en middelen beperkt tot Nederland. Zonder meer kan worden opgemerkt dat enig vervolgonderzoek met ruimere tijd en middelen zich zou moeten uitstrekken tot in Nigeria, ook omdat deze problematiek aldaar de publieke aandacht heeft getrokken. Dit onderzoek naar de handel in meisjes en de vermeende dwang van 'voodoo' daarbij, is vooral verkennend van aard. Door de noodzakelijke beperktheid zijn de betrokken onderzoekers minder goed in staat uitspraken te doen over de mogelijke consequenties van terugzending van de meisjes naar Nigeria.

1.5 Rapportage

Het rapport biedt op de eerste plaats achtergrondinformatie over de sociaal-economische situatie in Nigeria en Edo State, het district waar veel van de betrokken meisjes vandaan komen (Hoofdstuk 2). Hoofdstuk drie geeft informatie over de positie van vrouwen in Nigeria ten aanzien van huwelijk, seksualiteit, prostitutie, en de culturele achtergronden daarvan. Hoofdstuk vier behandelt aspecten van religie in West-Afrika in het algemeen en er wordt dieper ingegaan op religie in Edo. Daarbij wordt aandacht gevraagd voor het ontbreken van praktijken die op enigerlei wijze als 'voodoo' aangemerkt zouden kunnen worden. In hoofdstuk vijf wordt een gevalstudie beschreven, waarin aan de hand van gegevens van een van de geïnterviewde meisjes uitgelegd wordt hoe de term 'voodoo' in dit verband - het smokkelen van meisjes naar de Nederlandse prostitutie - begrepen moet worden. In hoofdstuk zes komt de Nederlandse samenleving aan de orde en het ongedefinieerde gebruik van het begrip 'voodoo' door hulpverleningsinstanties.

Om privacy-redenen voegen we geen verslagen van de interviews toe, maar is dit rapport een verslaglegging van de algemene bevindingen opgedaan tijdens de interviews en gesprekken. In de conclusie wordt ingegaan op de uitkomsten van deze interviews, en wordt specifiek ingegaan op enkele gevolgtrekkingen met betrekking tot de vraagstelling over 'voodoo'. Tot slot doen wij enkele aanbevelingen over hulpverlening aan deze meisjes in de Nigeriaanse samenleving en in Nederland, en geven wij een enkele suggestie ter voorkoming van handel van deze meisjes.

Kaart 1: Ligging Nigeria in Afrika
Bron: internet www.motherlandnigeria.com

Hoofdstuk 2 Nigeria en Edo State

2.1 Inleiding

Nigeria is 25 keer zo groot als Nederland en een van de middelgrote landen van Afrika. Volgens de meest recente schattingen telt het land meer dan 120 miljoen inwoners. Inmiddels is een op de vier Afrikanen geboren in Nigeria. Het land ligt in West-Afrika en wordt omringd door de zee in het zuiden, Kameroen in het westen, Benin in het oosten en Niger en Tjaad in het noorden (kaart 1).

Het land kent een grote verscheidenheid aan etnische groepen, volgens sommige bronnen zijn het er meer dan 300. De grootste zijn de Hausa in het noorden, de Yoruba in het zuidwesten en de Ibo in het zuidoosten. De islam heeft zich voornamelijk in het noorden verspreid terwijl in het zuiden zich vooral christelijke kerken gevestigd hebben. Daarnaast zijn traditionele religieuze groepen en rituelen nog altijd van grote betekenis in het alledaagse leven.

2.2 Politieke structuur

Sinds de onafhankelijkheid in 1960 hebben militairen in Nigeria de dienst uitgemaakt. De laatste militaire president was generaal Sani Abacha, die in 1998 plotseling overleed. De overgangsregering van Abdulsalam Abubakar organiseerde vrije verkiezingen onder het toezien oog van de Verenigde Naties en in mei 1999 werd president Olusegun Obasanjo geïnstalleerd. De meeste politieke gevangenen zijn inmiddels vrijgelaten en veel Nigerianen zijn voorzichtig optimistisch over de huidige, democratisch gekozen regering.

De formele politieke structuur van Nigeria heeft een Noordatlantisch karakter. De uitvoerende macht bestaat uit de president en de vice-president. De ministers op de verschillende departementen worden door de president benoemd. De wetgevende macht bestaat uit de eerste en tweede kamer. Daarnaast opereert de rechterlijke macht. Tijdens de militaire dictatuur was dit systeem ook van toepassing, maar hadden de eerste en tweede kamer weinig in te brengen en was de macht in handen van de president.

De rechtspraak heeft een pluriform karakter. Enerzijds is er sinds de koloniale tijd een rechterlijke macht gevestigd met een zeer Engels karakter. Recht wordt gesproken op basis van de grondwet en van wetten die door de regering zijn goedgekeurd. Daarnaast is ook het gebruiks- of gewoonterecht (customary law) maatgevend. Dit bestaat uit vaak ongeschreven regels die gelden voor een bepaalde etnische of religieuze groep en in sommige gevallen voor een hele deelstaat. De rechtbanken waar over dergelijke zaken uitspraken worden gedaan, vallen rechtstreeks onder het gezag van het ministerie van Justitie. Daarnaast wordt er op lokaal niveau recht gesproken in andere vormen en vooral ook ten aanzien van bepaalde facetten van het dagelijkse leven. Zo kunnen traditionele hoofden rechtspreken op het terrein van grondenrecht, overervingsregels en huwelijkse en andere conflicten. Ook bij bepaalde religieuze functionarissen kan recht worden gehaald, met name waar persoonlijke conflicten in het geding zijn.

Kaart 2: Deelstaten van Nigeria

Bron: internet www.motherlandnigeria.com

Onder het nationale niveau bevinden zich de deelstaten. In 1960 waren er drie deelstaten, in 1991 30 en inmiddels zijn het er 36 (zie kaart 2). Op deelstaatniveau is ook sprake van een uitvoerende, een wetgevende en een rechterlijke macht. De uitvoerende macht bestaat op dit niveau uit een gouverneur, terwijl de wetgevende macht uit een huis van afgevaardigden bestaat. Er is hier dus geen sprake van een eerste kamer, maar alleen van een tweede kamer. Onder het deelstaatniveau bevindt zich de lokale overheid, die opnieuw uit een gekozen parlement bestaat. Financiering van lokale activiteiten loopt van de centrale overheid, via het deelstaatarlement naar de lokale overheden.

Parallel aan deze formele politieke structuur bestaat een traditionele politieke structuur die voor veel Nigerianen minstens even belangrijk is als het formele staatsbestel. In sommige regio's, zoals Edo State, is sprake van een koninkrijk met aan het hoofd de koning (de Oba, zie elders in dit rapport). Deze wordt bijgestaan door 'paramount chiefs' (hoofden die een regio of een aantal dorpen besturen) en dorpschoufden. Deze chiefs spelen een grote rol binnen hun gemeenschap, bijvoorbeeld bij het oplossen van conflicten, bij het regelen van toegang tot en gebruik van land, en bijvoorbeeld bij huwelijksluiting. Voor veel inwoners van Edo, de Beni of Bini, heeft het traditioneel koningschap en de daarbij behorende houfden een hoge symbolische waarde. Zij worden gezien als de houfden van de eigen etnische identiteit en genieten een enorm aanzien onder de bevolking dat op veel terreinen dat van de staat te boven gaat. Dit aanzien gaat bovendien veel verder dan de wereldlijke macht die zij uitstralen, maar heeft ook betrekking op de minder 'zichtbare' krachten en machten die verondersteld worden in de samenleving aanwezig te zijn. Dit aspect van de Edo-cultuur zal later in dit rapport nog uitvoeriger aan de orde worden gesteld.

2.3 Sociaal-economische achtergronden

Nigeria is rijk aan grondstoffen. Het is niet alleen het drie na belangrijkste OPEC-land van de wereld, maar heeft ook aardgasreserves die tweemaal zo groot zijn als die van Nederland. Daarnaast beschikt het over steenkool, ijzererts, uranium, lood, tin, kali, marmer en andere grondstoffen. Grote delen van het land zijn zeer geschikt voor het verbouwen van voedsel en andere gewassen.

Ondanks deze gunstige uitgangssituatie behoort Nigeria tot de twintig armste landen van de wereld. Het inkomen per hoofd van de bevolking bedroeg in 1998 300 US dollar. Dit is niet alleen ruim 80 maal lager dan het gemiddelde inkomen van de Nederlandse bevolking (24,760 US dollar) maar ook aanzienlijk lager dan dat van bijvoorbeeld buurland Kameroen (610 US dollar per hoofd). Door de slechte economische situatie verkeert tweederde van de bevolking beneden de armoedegrens. Daarnaast bedraagt de gemiddelde levensverwachting slechts 54 jaar. Bijna 40 procent van de kinderen jonger dan 5 jaar is ondervoed en veertig procent van de volwassenen is analfabeet. Slechts de helft van de bevolking heeft toegang tot schoon drinkwater.

Deze situatie staat in schril contrast met de euforie van de jaren zeventig. Na het ontdekken van de enorme olievoorraden maakte Nigeria een sterke economische groei door. De olie-inkomsten werden gebruikt voor het opbouwen van een zeer omvangrijke overheidssector. Het patronagesysteem waarbij familieleden elkaar baantjes toeschuiven zorgde voor een ongebreidelde groei van het aantal ambtenaren. De enorme inkomsten uit de

export van de olie werden daarnaast gebruikt voor het importeren van luxe goederen uit Europa en de Verenigde Staten. De kleine elite die zeer rijk werd van de olie wilde haar rijkdom graag tonen en importeerde de nieuwste modellen Mercedes Benz auto's en andere luxe statusgoederen. Om deze auto's te kunnen laten rijden, werd de benzine gesubsidieerd. De landbouw werd verwaarloosd en ook werd er weinig aandacht besteed aan de ontwikkeling van de infrastructuur.

Begin jaren tachtig stortte de economie in elkaar. De staatsschuld liep enorm op en ingrijpende maatregelen waren nodig om de economie gezond te maken. Evenals in de meeste andere Afrikaanse landen werd ook in Nigeria de hulp van het IMF en de Wereldbank ingeroepen. Het Structurele Aanpassingsprogramma (SAP) dat vervolgens werd ingevoerd bestond uit onder andere de volgende maatregelen: de import van voedsel werd aan banden gelegd, overheidssubsidies werden afgeschaft, de vaste wisselkoers van de munteenheid (Naira) werd losgelaten en de overheidssector moest drastisch inkrimpen.

De effecten van deze maatregelen waren voor veel Nigerianen desastreus. Door de zeer sterke inflatie daalden de inkomens en in veel gevallen hadden mensen in een paar jaar tijd de beschikking over nog slechts eentiende van het inkomen dat ze daarvoor verdienden. Overheidsambtenaren raakten hun baan kwijt en velen keerden terug naar het gebied van herkomst om daar door het verbouwen van voedsel nog wat te verdienen. Industrieën gingen over de kop en de algehele levensstandaard daalde. Nigerianen die in Europa of Amerika een opleiding hadden gevolgd verlieten massaal het land en ook veel van hun niet-opgeleide landgenoten probeerden door emigratie elders een beter bestaan op te bouwen.

2.4 Edo State

Een van de 36 deelstaten van Nigeria is Edo State, gelegen in het zuidwesten van het land (zie kaart 2). De hoofdstad van Edo is Benin City, dat ongeveer 300.000 inwoners telt. Tot begin jaren negentig maakte Edo deel uit van het veel grotere Bendel State, waarvan Benin City ook de hoofdstad was.

De belangrijkste bevolkingsgroep binnen Edo State is de Edo etnische groep (ook wel Benin of Beni genaamd). Edo is de naam voor Benin City in de taal van de inwoners, het Edo of Bini. In 1993 waren er ongeveer een half miljoen Edo sprekende mensen in Nigeria: 0,4 procent van de totale bevolking. Hoeveel mensen er momenteel in Edo State wonen is onduidelijk. Voor de opdeling in 1991 waren het er ongeveer 2 miljoen, nu zijn het er dus minder maar bij gebrek aan statistische gegevens is het aantal inwoners niet bekend. De belangrijkste taal is Yoruba maar veel mensen spreken ook Edo (oftewel Bini of Beni).

De hierboven beschreven economische ontwikkelingen kwamen ook in Edo State hard aan. Benin City vervulde altijd een centrale rol in het zuidwesten van Nigeria en had veel overheidsinstanties binnen haar grenzen. De SAP-maatregelen zorgden voor grote werkloosheid. Door de opdeling van Bendel State raakte Benin City bovendien een deel van haar centrale functie kwijt. De stad werd de hoofdstad van een veel kleiner gebied en sommige overheidsdiensten werden daarom ingekrompen of verdwenen helemaal.

Ook andere belangrijke bronnen van inkomsten leverden steeds minder op. De houtindustrie, die altijd een belangrijke rol speelde in dit tropisch regenwoudgebied, werd geconfronteerd met overbekapping en dus dalende inkomsten en werkgelegenheid. De

rubberprijs daalde en de rubberplantages kregen steeds meer concurrentie van fabrieksmatig geproduceerde alternatieven. Ook de destijds aanwezige textiel fabrieken zijn halverwege de jaren tachtig gesloten. Nu is er nog een olieraffinaderij, een farmaceutische fabriek, een fabriek van Michelin en een fabriek waar Guinness bier wordt geproduceerd. Alle andere grootschalige bedrijvigheid is verdwenen. Van een bruisende, grote stad met veel werkgelegenheid is Benin City verworpen tot een provinciaal stadje met een zeer hoge werkloosheid, waar zelfs de gewapende bendes op zoek naar geld grotendeels zijn verdwenen, simpelweg omdat er bijna geen geld meer te vinden is.

Het gevolg van de slechte economische situatie is dat veel mensen (weer) actief zijn geworden in de landbouw. Naast de verbouw van voedsel zoals yams, cassave en rijst voor eigen consumptie drijven met name vrouwen kleine handeltjes in landbouwproducten. Voedsel wordt op het platteland ingekocht en verkocht in de stad. Daarnaast verdienen sommige mannen in Benin City nog altijd hun geld met het vervaardigen van bronzen, koperen en ivoren kunstvoorwerpen die een grote rol spelen in religieuze ceremonies. Met name de bronzen voorwerpen worden als prestige goederen gezien en hebben een grote betekenis voor het instandhouden en beleven van de eigen etnische identiteit. Ook in het buitenland zijn deze voorwerpen gewilde kunstobjecten waar voor hoge prijzen worden betaald.

Niet alleen het verlies van werk maar ook het verlies van status is voor velen hard aangekomen. De Edo-samenleving is een zeer competitieve samenleving waarin statussymbolen een grote rol spelen. De geslaagde migrant die bij terugkeer uit Europa een auto kan aanschaffen of een groot huis laat bouwen, geniet veel aanzien. In tegenstelling tot Nigerianen afkomstig uit andere delen van het land is het voor inwoners van Edo State niet gebruikelijk om naar het buitenland te reizen voor het volgen van een opleiding. Slechts weinigen weten dus uit eigen ervaring hoe het is om in Europa of de Verenigde Staten te leven. Wat zij zien is het geld dat er verdiend wordt en de status die dit geld vervolgens oplevert. Migrant die zonder geld terugkeren, worden als 'mislukt' beschouwd. Dit zal elke migrant proberen te voorkomen en dus zal niemand zijn 'mislukte' onderneming tonen. Hierdoor bestaat, evenals in andere delen van Afrika, het beeld dat iedereen in Europa rijk kan worden.

De slechte economische omstandigheden hebben geleid tot een zoektocht naar andere bronnen van inkomsten. Geld verdienen in Europa wordt daarbij door velen gezien als de beste manier om een beter bestaan op te bouwen. In het volgende hoofdstuk wordt ingegaan op de specifieke positie van vrouwen in Nigeria en hun zoektocht naar nieuwe bronnen van inkomsten.

Meisje uit Benin City
Bron: internet.nigeria.com
www.motherlandnigeria.com

Hoofdstuk 3 De positie van vrouwen in Nigeria

Van alle West-Afrikaanse AMA's is een groot deel afkomstig uit Edo State. Dit heeft niet alleen met de slechte economische situatie te maken, maar ook met de sociale structuur van de Edo-samenleving en met name met de positie van vrouwen. Dit hoofdstuk belicht deze positie en gaat verder in op seksualiteit en prostitutie in de Edo-samenleving.

3.1 Familiestructuur

Gezinnen hebben een polygaam, of eigenlijk polygyn, karakter. Dat wil zeggen dat een man meerdere vrouwen kan trouwen. Meestal trouwt hij twee vrouwen, soms drie. Daarnaast is de familiestructuur patrilineair, dat wil zeggen dat de posities en bezittingen die overgeërfd kunnen worden aan de familie van de man toebehoren. Ook kinderen horen bij de familie van de vader. Het huwelijkspatroon is virilocaal: de vrouw trekt na haar huwelijk in bij de familie van de echtgenoot. Door de sterk patrilineaire structuur van de samenleving en het feit dat vrouwen bij hun echtgenoot gaan wonen als ze trouwen, blijven vrouwen min of meer een buitenstaander of vreemdeling in de familie.

De vrouw die de oudste zoon baart heeft veel aanzien omdat deze zoon het land, alle andere bezittingen en de spirituele en rituele functies van zijn vader erft. De andere vrouwen hebben een veel lagere status. Zij zijn over het algemeen verantwoordelijk voor de verbouw van voedsel maar hebben zelf geen land in bezit en zijn dus afhankelijk van hun echtgenoot.

Anders dan in de meeste Afrikaanse samenlevingen speelt de grootfamilie in de Edo-samenleving een geringe rol. Ooms en neven hebben weinig zeggenschap over hun nichten en daardoor is de sociale controle aanzienlijk minder sterk dan elders. Deze lossere sociale structuur maakt dat meisjes vrijer zijn om hun eigen weg te gaan. De keerzijde van deze geringere invloed is dat de grootfamilie ook weinig bescherming biedt in tijden van tegenspoed.

De sociale controle door de familie wordt daarnaast ook beïnvloed door de overheersende religie. In het noorden van Nigeria, dat overwegend islamitisch is, worden meisjes beperkt in hun bewegingsmogelijkheden en wordt prostitutie sterk veroordeeld. In het overwegend christelijke zuiden, waar Edo State deel van uitmaakt, is dit veel minder het geval. Meisjes hebben daar dus meer mogelijkheden, maar ondervinden tegelijkertijd ook een grotere noodzaak om op zoek te gaan naar bronnen van inkomsten.

3.2 Het huwelijk

Het huwelijk is niet alleen een verbintenis tussen een man en een vrouw, maar ook van twee families. Vroeger werden meisjes al op jonge leeftijd uitgehuwelijkt, namelijk op het moment dat ze biologisch volwassen werden. Volwassenheid werd en wordt bereikt aan het begin van de puberteit en is in de Nigeriaanse samenleving dus niet gekoppeld aan een specifieke leeftijd, maar aan een levensfase, die een bepaalde status geeft.

Tegenwoordig kiezen zowel mannen als vrouwen veelal hun eigen huwelijkspartner.

Het is min of meer op hun initiatief dat vertegenwoordigers van de twee betrokken families bij elkaar worden gebracht om over het huwelijk te onderhandelen. Uiteindelijk blijft instemming nodig van een aantal prominente familieleden en familieoudsten.

Een belangrijk doel van het huwelijk is het voortbrengen van kinderen, en vooral een zoon die de erfnaam van de man wordt. De geboorte van een kind is een ingrijpende verandering in het leven van een vrouw, die haar status aanzienlijk verhoogt. Vrouwen die geen kinderen krijgen hebben een zeer lage status in de Edo-samenleving, net zoals elders in Afrika.

Het aangaan van een huwelijk is een economische verbintenis waarbij de echtgenoot zich verplicht om zijn vrouw(en) te onderhouden. Sommige meisjes zien het trouwen met een rijke man als dé weg naar rijkdom. Het huwelijk biedt echter steeds minder economische zekerheid. Echtscheidingen komen veelvuldig voor en vrouwen worden in dergelijke gevallen geheel afhankelijk van hun eigen inkomsten. Bij hun echtscheiding gaan vrouwen soms terug naar hun familie of vestigen zich ergens zelfstandig.

Het gevolg is dat meisjes op steeds latere leeftijd gaan trouwen. Het huwelijk is niet meer de enige manier om in een bestaan te voorzien. Daarnaast zijn de sancties op het krijgen van buitenechtelijke kinderen verminderd of verdwenen. Met name vrouwen die enige opleiding hebben genoten en in hun eigen bestaan kunnen voorzien, kunnen zich onttrekken aan traditionele waarden rond huwelijk en seksualiteit. Ongehuwd zijn wordt over het algemeen als egoïstisch en abnormaal beschouwd, maar vooral jonge meisjes zien dit steeds vaker als een goed alternatief. Bovendien wordt door voor velen een huwelijk in Nigeria ook als een obstakel ervaren voor een eventueel vertrek naar Europa.

Wanneer ze uiteindelijk trouwen zien veel vrouwen een monogaam (christelijk) huwelijk, waarin gelijkwaardigheid, liefde en vriendschap centraal staan, als het ideaal. De praktijk is echter vaak anders, en van egalitaire verhoudingen binnen het gezin of de grootfamilie is nog weinig sprake. Wel neemt langzamerhand het aantal polygyne huwelijken af. In naam zijn steeds meer huwelijken monogaam, maar mannen onderhouden naast hun relatie met hun officiële partner vaak meerdere seksuele relaties met 'buitenvrouwen'. Deze zogenaamde monogame huwelijken zijn een reactie op de toenemende invloed van het christendom en andere westerse invloeden. Terwijl invloedrijke christelijke kerken het polygame huwelijk verwerpen, wordt dit door het aangaan van buitenechtelijke relaties op een informele manier in stand gehouden.

Het hebben van buitenvrouwen is een sociaal geaccepteerde manier van mannen om hun mannelijke status en prestige in termen van rijkdom en macht te tonen. Voor vrouwen betekent dit een vermindering van de controle op hun echtgenoot. Terwijl ze in een polygyn huwelijk weet met welke andere vrouwen haar man intieme relaties onderhoudt, weet ze dat niet wanneer hij een 'buitenvrouw' heeft. Het zijn echter niet alleen de mannen die relaties onderhouden buiten het huwelijk; ook vrouwen hebben soms 'buitenmannen'.

3.3 Positie van vrouwen en hun seksualiteit

Vrouwen hebben in Nigeria in zijn algemeenheid een lagere status dan mannen. Gemiddeld genomen hebben vrouwen minder opleiding genoten en daardoor minder kansen op betaald werk. Door de moeilijke economische situatie is de positie van vrouwen nog verder verslechterd. In veel gevallen zijn hun echtgenoten niet meer in staat om een bijdrage te leveren in het levensonderhoud van echtgenote en haar kinderen, en zijn ze genoodzaakt veel meer dan vroeger in hun eigen bestaan te voorzien. Vrouwen zijn van oudsher verantwoordelijk geweest voor de verbouw van voedsel. Het verhandelen van dit voedsel in de stad is een van de weinige middelen van waaruit een overigens vaak mager inkomen gehaald kan worden. Verder hebben vrouwen in de steden hoofdzakelijk toegang tot slecht betaalde banen.

Zoals beschreven in hoofdstuk 2 is de Edo-samenleving zeer statusgevoelig en gericht op een consumptieve levensstijl, waarin het bezitten van allerlei luxe consumptieartikelen een grote rol speelt. Dit geldt ook voor vrouwen die over het algemeen goed op de hoogte zijn van de laatste modes, en er graag goed verzorgd en modern uitzien. Om dit te bereiken gebruiken veel jonge meisjes een lucratieve bron van inkomsten waar ze wel toegang toe hebben, namelijk het aangaan van seksuele relaties met mannen in ruil voor geld of goederen.

Afrikaanse mannen verwerven door het huwelijk rechten over de seksualiteit van hun echtgenoten. De seksualiteit van de ongehuwde of gescheiden vrouw, wordt echter beheerd door haarzelf. Het aangaan van seksuele relaties met mannen door ongetrouwde meisjes is dan ook een sociaal geaccepteerd verschijnsel. Om mannen aan zich te binden gebruiken vrouwen *love-medicins* of *love-potions* die bestaan uit kruiden, al dan niet via inkervingen in het lichaam aangebracht, of fijngemalen bladeren, speciale zeep en afgeschoren schaamhaar. Van deze middelen verwachten vrouwen dat wanneer ze bijvoorbeeld aan het voedsel van de man of aan haar eigen badwater worden toegevoegd, zijn (huwelijkse) trouw daarmee wordt versterkt.

Seksualiteit staat in Nigeria in een ander licht dan in Nederland. Meisjes hebben een relatieve vrijheid wat seksualiteit betreft. Belangrijker is echter dat seksualiteit ook in 'instrumentele' zin wordt opgevat. In de relatie tussen mannen en vrouwen is er naast emotionele betrokkenheid ook sprake van dat vrouwen hun lichaam gebruiken om geld te verdienen of cadeaus te krijgen van hun partner. In de sociale acceptatie daarvan speelt een rol dat jongeren in seksuele zin al vrij vroeg over een zekere 'meerderjarigheid' beschikken: een beslissingsrecht dat echter op tal van andere terreinen van het sociale leven dan nog niet bestaat.

Het verlenen van seksuele diensten is daarom geen prostitutie zoals wij dat in Europa kennen, maar het gaat hierbij vaak om het incidenteel hebben van seksueel contact in ruil voor bepaalde goederen of diensten. Vrouwen zullen bijvoorbeeld soms seks hebben met hun toekomstige baas voordat ze een baan krijgen. Hetzelfde geldt op scholen; als meisjes naar een hogere klas willen of goede cijfers willen halen, dan leeft het beeld dat ze vaak eerst een seksuele relatie met de leraar moeten aanknopen. Het instrumentele gebruik van seks komt met name in de steden veel voor, maar berust ook daar op denkbeelden die grotere historische diepte kennen. Traditioneel gezien was een 'verlovensperiode' een periode van uitwisseling van geschenken door de man en seksuele diensten door de vrouw. Ook in de rurale

samenleving werd en wordt dit als een erkende vorm gezien waarlangs toekomstige partners bij elkaar in de gunst proberen te komen.

De mannen die buitenechtelijke relaties met vrouwen aangaan zijn soms *sugar daddies*, oudere mannen die jonge meisjes financieel ondersteunen in ruil voor seks. Soms ook zijn het *boyfriends* die dezelfde leeftijd hebben als de vrouwen. Vooral de relaties met getrouwde, oudere mannen, leveren veel financieel voordeel op. Zij betalen vaak de huur van de woning voor deze vrouwen en geven hen zakgeld, kleren, schoenen, meubilair, koelkasten en ander huisraad. De vrouwen stellen zich ondergeschikt op en zijn lief en volzaam. Ze verzorgen de mannen zoals deze dat graag willen. Er is zelden sprake van een emotionele binding. Het gaat in deze relaties vooral om een berekenende verhouding en economisch voordeel, hetgeen de vrouwen veel oplevert. Dit leidt ertoe dat een formeel huwelijk vaak wordt uitgesteld om eerst langs deze weg economische zelfstandigheid te bereiken en enige rijkdom te vergaren. Pas op latere leeftijd, vaak als ze al de dertig gepasseerd zijn, komt de wens om te trouwen sterker naar voren.

Soms raken meisjes zwanger van deze wisselende relaties. Dat heeft meer te maken met onwetendheid over anticonceptie dan met een kinderwens. Hoewel het krijgen van kinderen normaal en gewenst is door elke Afrikaanse vrouw, wordt dit op een hele jonge leeftijd steeds minder acceptabel geacht. Voorheen kregen veel meisjes reeds een eerste kind rond het veertiende levensjaar, want op die leeftijd waren ze meestal al getrouwd. Tegenwoordig zijn er veel ongehuwde meisjes zwanger en krijgen kinderen. Deze tienerzwangerschappen worden in toenemende mate als een maatschappelijk probleem ervaren in heel Afrika. Wanneer een meisje zwanger raakt van een jonge *boyfriend* zal die in sommige gevallen met haar trouwen. Maar een dergelijk vaderschap wordt lang niet altijd erkend, zeker niet wanneer de vader een *sugar daddy* is. Het aangaan van dergelijke seksuele relaties maakt dat mannen met een sociale dwang geconfronteerd worden hun traditionele rol, namelijk het onderhouden van vrouwen, nu ook buiten het huwelijk vervullen: een verantwoordelijkheid die vaak bij hen problemen en weerstand oproept.

3.4 Prostitutie

Het begrip prostitutie roept in de Nederlandse samenleving vaak sterke reacties op. Het wordt door sommigen geassocieerd met onderdrukking van vrouwen door pooiers, terwijl het door anderen gezien wordt als het voorbeeld van de vrijzinnige seksuele moraal waarbinnen seks met prostituees niet wordt afgekeurd maar als normaal onderdeel van onze samenleving wordt beschouwd. De term prostitutie heeft verschillende betekenissen en roept verschillende emoties op, afhankelijk van tijd en plaats. Het is daardoor geen vaststaand begrip dat overal dezelfde betekenis en gevoelswaarde heeft.

Zoals beschreven in bovenstaande paragrafen, is er in Afrika vaak geen scherpe scheidslijn tussen gehuwd en niet-gehuwd zijn, maar is er een vloeiend en breed overgangsgebied. In dit overgangsgebied gaan mannen en vrouwen seksuele relaties aan, met als minimum een eenmalig seksueel contact in ruil voor een cadeau. Vrouwen zien zichzelf en hun seksuele handelingen in dergelijke relaties dan ook niet als handelswaar of als minderwaardig.

De tactiek van vrouwen is het bewerkstelligen van relaties die financieel veel opleveren.

Dit kunnen zowel langdurige als kortdurende relaties zijn. Ook al wordt het gedrag van deze vrouwen door sommigen gezien als slecht, egoïstisch en immoreel, hun diensten worden desondanks gezien als eerlijke ruilhandel. Het zou dan ook niet juist zijn om daar bij voorbaat het etiket 'prostitutie' op te plakken.

Er zijn ook vrouwen die naast hun baan of andere inkomsten uit handel af en toe commerciële seks bedrijven als bijverdienste. Deze groep van zogenaamde 'semi-prostituees' wordt groter, vooral door de economisch slechte situatie en het grote aantal vroegtijdige schoolverlaters. Vrouwen die op deze manier bijverdienen zijn vooral gescheiden vrouwen, weduwen en jonge meisjes, die weinig kans op een goedbetaalde baan hebben.

Naast het bovengenoemde gebruik van seks om dingen gedaan te krijgen of als 'tijdelijke' bijverdienste bestaan er in Nigeria ook vormen van prostitutie zoals wij die kennen. Een belangrijke stelregel lijkt daarbij te zijn dat prostitutie vooral 'elders' plaatsvindt: daar waar men als vrouw vreemd is en zeker niet in de eigen sociale omgeving. In Benin City zijn het daarom vooral Ibo-vrouwen en -meisjes afkomstig uit andere delen van Nigeria die fulltime prostituee zijn. Zij werken echter niet voor pooiers, maar zijn vaak zelfstandig. Zij kiezen zelf hun klanten. In toeristische centra, met name bij hotels, vindt veel van deze commerciële seks plaats. Vrouwen die in deze vorm van prostitutie actief zijn worden vaak zeer rijk en beginnen een eigen bedrijf, bijvoorbeeld een café, een discotheek of een schoonheidssalon. Veel van deze prostituees stappen op een gegeven moment uit de *business* om te gaan trouwen. Er zijn echter ook oudere gescheiden vrouwen die op deze manier een inkomen verwerven.

Volgens de NDMN is deze vorm van prostitutie in Nigeria geen algemeen geaccepteerd beroep maar rust er een stigma op. Meisjes die als prostituee werkzaam zijn zullen door hun ouders het huis uit worden gezet. De vraag is echter of NDMN daarmee niet een sociaal wenselijke, christelijke middenklasse moraal uitdraagt, die gangbaar is in zuidelijk Nigeria.

Uit de interviews met de meisjes bleek dat sommigen van hen regelmatig reisden, bijvoorbeeld van Benin City naar Lagos. Bekend is daarnaast dat veel prostitutie zich ook heeft uitgebreid naar andere grote steden in West-Afrika, zoals Accra en Abidjan. De meisjes lieten daarbij in het midden waarom ze reisden of wat voor werk ze deden. Dit kan erop wijzen dat ze mogelijk als prostituee in een andere stad hebben gewerkt. Het werken in een voor hen onbekende omgeving heeft als voordeel dat ze anoniem zijn. Er is namelijk wel een zekere schaamte om als prostituee te werken. Dit kan te maken hebben met de lage status van het beroep, met de immorele waarden die het zou vertegenwoordigen en met het enigszins verliezen van de eigen autonomie. Meisjes die in de Nederlandse prostitutie werkzaam zijn reizen ook regelmatig, bijvoorbeeld van Amsterdam naar Den Haag of andere steden, en ook het reizen binnen Europa komt veelvuldig voor.

3.5 AMA's uit Edo State

In Edo State gaat het economisch zeer slecht. De werkloosheid is hoog en mensen zijn de afgelopen tien jaar geconfronteerd met een zeer sterke daling van de levensstandaard. Meisjes en vrouwen hebben het in deze samenleving extra moeilijk omdat zij geen land bezitten en ze hebben moeilijk toegang tot beter betaalde banen. De armoede waarin velen van hen zich bevinden, het belang van geld voor het aanzien binnen de eigen samenleving, de geringe mogelijkheden die ze in Nigeria hebben om geld te verdienen en de losse sociale structuur die voorkomt dat familieleden hen zullen beschermen, geven de reis naar Europa een zeer aantrekkelijk perspectief. Sommigen van deze meisjes weten dat ze in de prostitutie terecht zullen komen. Andere denken dat ze in de horeca of tuinbouw in Europa ook zo rijk zullen worden.

In verschillende Nigeriaanse kranten verschijnen de laatste tijd berichten over ouders uit Edo State die hun dochters naar Europa sturen om daar veel geld te verdienen. Dit gebeurt onder het mom van 'werken' (*to work*). Velen weten dat hiermee de prostitutie wordt bedoeld. Ouders geven hun dochter mee aan een handelaar die hen naar Europa brengt. De kosten die de handelaar heeft gemaakt om een paspoort, ticket en visum aan te schaffen, plus een aanzienlijk extra geldbedrag, worden vervolgens gezien als de schuld die het meisje heeft. Het meisje sluit voor vertrek een overeenkomst met de handelaar om haar schulden zo snel mogelijk af te betalen. Deze overeenkomst wordt bekrachtigd door rituelen die het meisje tevens moeten beschermen gedurende haar verre reis en die moeten zorgen voor het slagen van de onderneming.

Volgens de kranten is het verlangen naar geld en status zo groot en de concurrentie zo hevig, dat veel ouders vaak meer dan één dochter naar Europa sturen. Berichten over de negatieve kanten van deze praktijk, zoals het gebruik van geweld en het oplopen van ziekten, dringen door tot in Nigeria en ook tot de Oba, de koning van Edo. Er zijn inmiddels vrouwengroepen actief die bij de koning en bij de gezinnen pleiten voor het stoppen van deze handel in meisjes.

Daartegenover staan de succesverhalen van de vrouwen die snel hun schuld afbetaald hebben en rijk geworden zijn in Europa. Ook deze zijn alom bekend bij de Oba en de bevolking. Degenen die het volhouden in de prostitutie en na een aantal jaren rijk terugkeren, worden vervolgens vaak zelf madam en recruterende nieuwe jonge meisjes om in hun voetsporen te treden. Zo breidt het systeem zich uit en raken steeds meer meisjes uit Edo State betrokken bij de prostitutie in Nederland en andere delen van West-Europa.

De vraag is of deze meisjes en jonge vrouwen die naar West-Europa afreizen moeten worden gezien als willoze slachtoffers of dat er misschien sprake is van een mate van vrijwilligheid. De meerderjarige vrouwen die wij hebben geïnterviewd, verleenden ook in Nigeria seksuele diensten in ruil voor geld. Zoals duidelijk moge zijn uit dit hoofdstuk is dat echter iets anders dan de prostitutie in Nederland. Hier komen meisjes vaak in aanraking met geweld en worden ze gedwongen seksuele handelingen te verrichten die ze in Nigeria zouden (mogen en kunnen) weigeren. Nigeriaanse meisjes, ook al weten ze dat ze hier in de prostitutie gaan werken, weten niet wat dat inhoudt. Ze gaan uit van de Nigeriaanse situatie en hebben dus een verkeerd beeld van de Nederlandse omstandigheden. Deze meisjes is vaak een mooi maar verhullend beeld voorgehouden van de Nederlandse situatie. Ze merken pas

gaandeweg dat ze verkeerd zijn voorgelicht. Helaas heeft dit echter niet tot gevolg dat zij aan familie en anderen in Nigeria een veel minder rooskleurig beeld schetsen van de omstandigheden in Europa waaronder zij moeten werken. Hun ervaringen dienen dus zelden als afschrikkend voorbeeld voor andere meisjes.

3.6 Conclusie

Vrouwen in Nigeria hebben een lage status en een economisch slechte positie. Er zijn verschillende vormen van huwelijken en verschillende ideeën over vrouwen en seksualiteit.

Een van de strategieën die vrouwen gebruiken om een economisch betere positie te verkrijgen, is het aangaan van seksuele relaties. Seksuele diensten worden niet gezien als zondig en ook niet als iets romantisch, maar als een instrumenteel aspect van het lichaam en het eigen beslissingsrecht daarover. Een aanzienlijk deel van het seksuele gedrag van Nigeriaanse (of eigenlijk Afrikaanse) vrouwen, wat volgens Nederlandse normen als 'prostitutie' bestempeld zou kunnen worden, is echter volgens deze normen niet als zodanig aan te duiden, maar is een vorm van leven of overleven, die algemeen geaccepteerd is. De term 'prostitutie' is daarmee niet algemeen geldend voor alle vormen van seksualiteit waarbij van tegenprestatie sprake is. Bovendien is het duidelijk dat in die gevallen waar het wel om prostitutie gaat, deze in Nigeria desondanks weer anders wordt ervaren en georganiseerd dan in Nederland het geval is.

Een ander aspect is dat van minderjarigheid en daarmee samenhangend volwassenheid. Dit zijn vooral op het terrein van seksualiteit cultuurgebonden begrippen. In Nigeria wordt een meisje meerderjarig bij het begin van haar puberteit, in de zin dat ze dan in staat wordt geacht zelfstandig seksuele relaties aan te gaan. Volwassenheid is daarmee vooral een relatief begrip welke in de Nigeriaanse situatie voor verschillende terreinen van het sociale leven telkens een andere lading kan hebben. Een sterk leeftijdsgebonden ervaring van volwassenheid (bijvoorbeeld bij 18 jaar) zoals in veel Westerse samenlevingen opgeld doet, is daarbij niet aan de orde.

De koning van Benin: Omo 'Oba Erediauwa en traditionele volkshoofden tijdens de jaarlijkse viering van zijn troonsbestijging.

Bron: Naija connect www.motherlandnigeria.com

Hoofdstuk 4 Aspecten van religie in West-Afrika en Edo¹

4.1 Inleiding

De vraag die in dit hoofdstuk aan de orde wordt gesteld is: verwijst de term 'voodoo', zoals gebezigd door de meisjes maar ook door de hulpverlening, naar concrete, herkenbare praktijken in West-Afrika? Kan, met andere woorden, worden aangetoond dat het hierbij om rituele praktijken gaat waarvan bekend is dat zij tot het religieuze 'landschap' van West-Afrika, Nigeria in het bijzonder, behoren? Dat de term 'voodoo' uit West-Afrika afkomstig is kan immers niet zonder meer worden aangenomen, ook al gebruiken veel van de Nigeriaanse meisjes, maar ook de handelaren die term veelvuldig.

Wanneer we nader naar dat woord *voodoo*² kijken, dan valt op dat de schrijfwijze Engels is, maar tegelijkertijd geen Engelse of zelfs maar Indo-europese herkomst lijkt te hebben. De laatste tientallen jaren is de term in het internationale taalgebruik terechtgekomen vanuit het Caraïbisch gebied, waar het staat voor een bepaald cultuscomplex waarin vele Afro-Caraïbische inwoners verwickeld zijn. In deze regio is het een vorm van religie die onder meer omvat trance opgewekt door trommelspel, dansen en narcotica. Tijdens deze bijeenkomsten worden bloedige offers van gevogelte en andere kleine dieren gebracht aan een reeks goden die samen een min of meer vaststaand pantheon vormen, en die in bepaalde varianten naast een Afrikaanse naam en hoedanigheid ook de gedaante van rooms-katholieke heiligen kunnen aannemen. Toetreding tot deze cultus gaat gepaard met inwijdingsplechtigheden. Buitenstaanders bezien deze cultus in een sfeer van sinistere, manipulatieve machtsuitoefening over mensen. Deze waarschijnlijk grotendeels denkbeeldige aspecten spelen in de populaire voorstellingen over *voodoo* onder niet-leden van deze cultus een grote rol. In talrijke griezelfilms worden zij min of meer racistisch en gewelddadig opgevoerd.

Vanuit het Caraïbisch gebied is *voodoo* als populaire voorstelling een onderdeel geworden van een wereldwijde hedendaagse mediacultuur. Het begrip *voodoo* heeft daarin geen enkele culturele specificiteit meer. Het verwijst niet meer naar de concrete praktijken die mensen op een bepaalde plaats en in een bepaalde tijd werkelijk verrichten, maar het verwijst nog slechts naar commercieel geproduceerde en tot geen enkele plaatselijke cultuur meer behorende droombeelden van de primitieve 'ander', die er anders uitziet en aan wie wij een andere cultuur kunnen toeschrijven. De vraag is: zijn de beelden die *voodoo* in deze cultuur oproept op enige wijze van toepassing op de rituelen die de meisjes voor vertrek in West-Afrika ondergaan?

¹ Edo is de naam voor een etnische groep en voor een gebied. Daar dit gebied niet geheel samenvalt met Edo State wordt hier gesproken over Edo en niet over Edo State.

² Wanneer we spreken over voodoo in de werkelijke betekenis van het woord is dit cursief vermeld. Waar het gaat om de verhullende betekenis staat het woord tussen haakjes.

4.2 Voodoo en religie in West-Afrika

Wanneer wij onze blik op West-Afrika richten is het belangrijk op te merken dat het woord *voodoo* oorspronkelijk afgeleid is van de term *vodun*. Hiermee wordt bedoeld een cultuscomplex in de West-Afrikaanse landen Togo en Benin en aangrenzende gebieden, waar priesterlijke culten rond heiligdommen een grote rol spelen, zowel in het religieuze als in het openbare leven. Wat bedoelen we met een cultuscomplex? Het gaat hierbij om sociale groepen die in verschillende landen van West-Afrika voorkomen en grote gelijkenis met elkaar vertonen, en waarin de verering van bepaalde goden een centrale plaats inneemt.

De goden bestaan in deze cultusgroepen in de vorm van objecten (kleine beeldjes, aarden potten en kruiken, kaarsen, ijzeren staven en dergelijke) waarin de godheid geacht wordt te huizen. Deze god-objecten worden met een algemene term als *vodu* aangeduid, een term die in aangrenzende taalgebieden in West-Afrika hetzelfde is. Binnen de cultus-groep worden de leden ertoe bewogen een diepe en emotionele band met de godheid aan te gaan. Van deze band wordt verwacht dat het genezing brengt en bescherming tegen allerlei kwade invloeden. Vaak kiest de godheid, zo is de veronderstelling, een of meerdere leden van de groep om in trance boodschappen kenbaar te maken. Dit wordt geestesbezetenheid genoemd en wordt waarderend beschouwd als een teken dat de godheid nabij is en zich om de volgelingen bekommerd.

De leden van de cultusgroep, meestal vrouwen, ondersteunen elkaar in het dagelijkse leven op vele manieren en creëren daarmee een context van veiligheid, geborgenheid en warme belangstelling voor elkaars problemen en zorgen. Bovendien zijn de vele rituelen en dansen die worden opgevoerd, de lichaamsbeschilderingen en het voedsel dat daarbij wordt uitgedeeld een bron van entertainment, humor, hilariteit en ontspanning.

Reeds in de eerste gesprekken die wij met de meisjes voerden werd duidelijk dat deze *vodun* niet was wat zij bedoelen als zij van 'voodoo' spreken en in ieder geval was niemand daar ooit lid van geweest. Behalve dat de beelden van 'voodoo' waar de meisjes over spraken een sfeer van angst bleek op te roepen in plaats van veiligheid en geborgenheid, verwezen zij in hun verhalen naar het bestaan van heiligdommen en heilige plaatsen in Edo in meer algemene termen. Wat zij hierover vertelden bleek in grote lijnen herkenbaar ten aanzien van veel van de rituele praktijken zoals we die tot op de dag van vandaag in grote delen van West-Afrika aantreffen.

Heiligdommen (in het Engels: *shrines*) nemen al vanaf ver voor de koloniale periode in de West-Afrikaanse samenleving een centrale plaats in. Dit houdt in dat al voor de komst van christendom en islam in deze gebieden heiligdommen bestonden waar bepaalde godheden konden worden vereerd die een belangrijk stempel op de samenleving drukten. Heiligdommen hadden en hebben verschillende functies zoals het verzekeren van voorspoed, bescherming, vruchtbaarheid maar ook inspectie van een nachtelijke of niet-zichtbare wereld die van grote invloed is op het dagelijkse doen en laten van mensen. In dit hoofdstuk zullen de diverse dimensies van deze heiligdommen aan de orde worden gesteld en wordt bekeken welke relatie zij mogelijkwijs hebben met de 'voodoo' waaraan de meisjes refereren.

4.3 Het religieuze landschap in Edo

In dit gedeelte wordt nader ingegaan op de specifieke situatie van de heiligdommen en andere religieuze groepen in Edo. Op veel punten is het religieuze 'landschap' van Edo en haar hoofdstad Benin City vergelijkbaar met die in de rest van West-Afrika.

In hedendaags Afrika is het onderscheid tussen stad en platteland relatief. Mensen reizen veel heen en weer en hebben verwanten in zowel de steden als de dorpen. De tegenstelling stad-platteland is ook relatief in die zin dat er in de stad, ondanks zijn moderne uiterlijk, veel heiligdommen zijn die zich, behalve door hun entourage³ nauwelijks onderscheiden van de heiligdommen op het platteland. Naast deze tekenen van Afrikaanse religie, zijn er uiteraard christelijke kerken, en enkele moskeeën.

In Edo wordt het ontwikkelen van een persoonlijke relatie met de geestenwereld *erinmwini* als bijzonder belangrijk beschouwd. Levenskracht, bescherming, fortuin en algemeen welbevinden zijn in grote mate afhankelijk van deze relatie. Mensen leven en handelen niet slechts in een 'dagelijkse' wereld, maar houden ook rekening met een onzichtbare wereld die van grote invloed is op de omstandigheden van alledag.

Voor het ontwikkelen van goede relaties met de geestenwereld is het nodig deze van tijd tot tijd te 'onderhouden' door offers e.d., maar ook is het wenselijk op bepaalde belangrijke momenten de geesten te raadplegen. De macht van deze geesten is in de materiële wereld voelbaar en aanwezig door zogenaamde god-objecten (in het Engels *deities*). Net als in andere delen van West-Afrika zijn dit met de hand vervaardigde representaties, beeldjes, potten of andere objecten, van de diverse geesten die ieder eigen, specifieke kwaliteiten en kenmerken hebben. Enkele geesten zijn zeer dominant, omdat zij geacht worden op verschillende terreinen specifieke krachten te herbergen. De bekendste zijn de godheden van Olokun, de god van fortuin, voorspoed, vruchtbaarheid en bescherming, die van Ogun, de ijzer-god, voor bescherming, persoonlijke kracht, genezing en 'agressie' en die van Mami Wata, de 'zeemeermin' die onmetelijke rijkdom, schoonheid en seksualiteit garandeert.

Teneinde deze goden te vermurwen hun krachten voor het eigen leven, het eigen bestaan in de dagelijkse wereld aan te wenden, dienen zij vereerd te worden bij heiligdommen waar traditionele priesters (*ohen*) het aanspreken van deze goden regelen en besturen. Bij deze heiligdommen treft men dan ook vaak een combinatie van verschillende god-objecten aan, zodat verschillende aspecten en kwaliteiten tegelijk kunnen worden aangesproken. Vaak wordt men lid van een groep bij een heiligdom om de tussenkomst van de godheid te verwerven op een specifiek punt, bijvoorbeeld een onderneming, een contract, een reis of een specialisme zoals dat van genezer.

Een andere basisgedachte is dat de kracht van goden en geesten overgebracht kan worden in materie (zoals water, ijzer, klei, poeder, kruiden etc.), maar dat daarnaast iemands persoonlijke identiteit, in feite ieders persoonlijke kracht, ook in materie kan worden uitgedrukt. Zo is het gebruikelijk dat de kracht van verschillende goden en geesten op het lichaam wordt aangebracht door middel van insneden op de huid, het inbrengen van bepaalde kruiden of andere substanties onder de huid of het dragen van voorwerpen (stukjes ijzer bijvoorbeeld) die direct aan een bepaalde godheid refereren. Op die manier wijkt als het ware

³ Deze heiligdommen bevinden zich soms midden tussen de hoogbouw, maar vaker in de armere stadswijken waar de doorsnee bevolking woont.

de verbintenis met de godheid geen moment van iemands dagelijkse doen en laten en is de beschermende of genezende kracht altijd aanwezig.

Ook in de relaties onderling tussen mensen komt het vaak voor dat van bepaalde substanties gebruik wordt gemaakt om verbintenissen vast te leggen. Bekend zijn in dit verband de zogenaamde *love-medicins* waarbij lichaamseigen zaken (haar, vingernagels, bloed ed.) met dat van een geliefde in één pakketje worden gecombineerd als teken dat de band onverbreekelijk geworden is en bovendien door godheden is gesanctioneerd (met andere woorden, ontrouw wordt daarmee ook bovennatuurlijk bestraft). Daarnaast kunnen met soortgelijke substanties ook meer negatieve intenties tot uitdrukking worden gebracht en kunnen pakketjes, ook wel amuletten genaamd, gefabriceerd worden die tot doel hebben een ander te schaden en vooral in de spirituele wereld iemand zwak en kwetsbaar te maken.

Dergelijke praktijken hebben daarmee vaak een sterk ambigu karakter, omdat zij enerzijds in het belang van het individu zijn, maar deze 'winst' ten koste laten gaan van het belang van de ander. Amuletten kunnen daarom ook een sterk beschermende betekenis hebben teneinde dergelijke kwade invloeden bijna letterlijk 'van het lijf' te houden. Sommige heiligdommen verkrijgen een gerenommeerde naam in het vervaardigen van dergelijk pakketjes en amuletten, en baseren een groot deel van hun 'clientèle' daarop.

Om lid te worden van een heiligdom laat men zich initiëren door een priester van een bepaalde godheid waardoor men een band voor het leven verwerft met die godheid. Initiatie is over het algemeen kostbaar en tevens een dramatische en ingrijpende ervaring voor de volgeling. Zij omvat over het algemeen een korte fase van afzondering, een offer, bewerking van het lichaam met medicijnen door middel van baden en uitgifte van bepaalde tekenen van lidmaatschap zoals kralen in een speciale kleur. De omgang met al deze cultusattributen valt binnen een systeem van symboliek, waarvan het doel is het oproepen en eren van de godheid, en deze inschakelen voor de concrete belangen van de mensen die hem volgen. Het is niet mysterieus en primitief, maar doorzichtig, rationeel en bij uitstek toegesneden op de menselijke maat.

Met de initiatie krijgt men vaak een draagbaar heiligdom voor de godheid. Aangezien men veel reist en het heiligdom het best op zijn plaats is bij het cultusheiligdom waaraan het ontleend is, geven velen deze zaken in bewaring bij de priester die hen geïnitieerd heeft. Gedurende het hele leven moet men de offerverplichtingen jegens de godheid nakomen en daarom blijft men ook een band onderhouden met het heiligdom waar men geïnitieerd is en met de cultusleden van dat heiligdom. Die band van de leden rond het heiligdom is een belangrijke vorm van solidariteit, waarvan men in allerlei situaties veel steun en voordeel kan hebben. De culten recrutereren hun leden dwars door verwantschapsrelaties heen en zo vormen zij nieuwe en solidaire sociale relaties. Deze heiligdommen in Edo worden in wetenschappelijke beschrijvingen in drie groepen ingedeeld. Hieronder worden ze nader besproken.

4.3.1 Voorouderlijke of familieheiligdommen

De voorouderlijke of familieheiligdommen (in het Engels *domestic shrines*) richten zich in het bijzonder op het onderhouden van goede relaties met de voorouders van de familie. Afhankelijk van hun leven en 'voorbesteding' kunnen zij in het pantheon van geesten worden opgenomen en dienen daardoor in het dagelijkse bestaan met zorg en respect te worden omringd.

Voorouderlijke geesten zijn ambivalent: zij hebben hun goede en kwade kanten en de verering bij heiligdommen is er dan ook vaak op gericht deze geesten te vermurwen om rijkdom, voorspoed en bescherming aan de familieleden te bieden. Omdat deze geesten direct tot de familie behoren, worden zij als bijzonder krachtig beschouwd. Een van de belangrijkste functies is namelijk bescherming bieden tegen hekserij, dat wil zeggen bescherming tegen zeer kwade machten die door een ander kunnen worden gebruikt om het familielid schade te berokkenen. De macht van de één gaat ten koste van de ander. Dit speelt zich vaak binnen de grootfamilie af. Een goede relatie met de voorouderlijke geesten kan daarom veel narigheid besparen.

4.3.2 Persoonlijke heiligdommen

De persoonlijke heiligdommen behoren vaak toe aan een charismatisch leider: iemand die bijzondere geestelijke gaven aan de dag legt waarvan hij of zij beweert dat ze afkomstig zijn van een bepaalde godheid. Sommige van die gaven kunnen te maken hebben met genezing. Genezing is nooit een proces waarbij alleen het lichamelijke een rol speelt. Pillen, injecties, operaties hebben in dit denken altijd en slechts betrekking op één kant van de zaak, namelijk het fysieke lichaam, maar raken daardoor vrijwel nooit aan de wortel van het probleem dat meer in de onzichtbare wereld moet worden gezocht. Lichamelijke symptomen zijn tekenen van iets diepers en bij deze heiligdommen kan naar die achtergrond worden gezocht. De religieuze specialisten 'schouwen' daarvoor in iemands persoonlijke leven en wenden de kracht van de goden aan om te bezien waar het probleem dat iemand ondervond nu precies vandaan komt. Vaak worden problemen ontdekt die betrekking hebben op verwantschappelijke relaties; niet zelden wijst raadpleging van een dergelijk leider uit dat jaloezie, afgunst, haat en nijd van familieleden de oorzaak is.

Maar dergelijke leiders en religieuze specialisten helpen ook bij tal van andere problemen zoals kinderloosheid, werkloosheid, tegenslag, het niet kunnen vinden van een partner etc. Meestal wordt door de religieuze specialist een van de vele goden op de voorgrond geplaatst, maar zijn op de achtergrond meerdere goden en dus ook meerdere geestelijke kwaliteiten in zijn handelen en in zijn heiligdom aanwezig.

In sommige gevallen ontwikkelen deze leiders groepen volgelingen die zich op een speciale manier kleden en zich in het openbaar manifesteren. Vaak bestaan dergelijke religieuze groepen voornamelijk uit vrouwen die elkaar steunen in allerlei moeilijke omstandigheden. Ook meisjes, d.w.z. ongetrouwde, maar zelfs ook seksueel niet-actieve kinderen en jongeren kunnen lid zijn van dergelijke groepen. De groep verzorgt vaak een combinatie van genezing, entertainment, ondersteuning en inwijding voor de leden. Rituelen zijn gevarieerd en kunnen zich richten op de beleving van de manifestatie van de geest of

geesten die binnen de groep een belangrijke rol spelen (dit wordt geestesbezetenheid genoemd). Water of onderdompeling in rivieren, beekjes of poelen kan daarin een rol spelen, omdat sommige geesten, zoals Olokun, worden geacht onder water te huizen.

Religieuze specialisten zijn in zekere zin ook 'ondernemers' omdat de 'markt' voor geestelijke gaven en krachten zeer competitief is. Elke specialist zal daarom willen uitblinken en zich willen onderscheiden in een bijzondere eigenschap. Deze houding past geheel in het mensbeeld waarin het eigen kunnen en de eigen kracht zeer nadrukkelijk vooropstaan. Ruimte voor mislukking is er nauwelijks: mislukking betekent op de eerste plaats dat er geestelijke krachten actief zijn die iemands leven nadelig beïnvloeden en dus sterker zijn dan de persoon zelf. De religieuze specialisten helpen en ondersteunen om de competitie en rivaliteit, die deze samenleving zo kenmerken, aan te kunnen.

4.3.3. Gemeenschapsheiligdommen

Naast deze persoonlijke heiligdommen zijn er tenslotte de gemeenschaps-heiligdommen (in het Engels *community-shrines*). Deze heiligdommen fungeren voornamelijk onder het directe gezag van de *Oba*, dat wil zeggen de traditionele vorst van de Edo-Beni. Deze vorst, de Oba van Benin (op dit moment Omo-N'Oba Erediauwa, zie foto) wordt beschouwd als de 'vader van alle religies' en is in die zin de machtigste religieuze specialist, leider en priester van de regio. Hij regeert over leven en dood. Zijn kracht en macht kunnen ten goede en ten kwade werken. Wanneer hij via de onzichtbare wereld een ander schade wil toebrengen dan, zo denkt men, slaagt dit vrijwel altijd. Zijn 'ogen' zijn overal aanwezig en worden geacht alle kwade invloeden op de samenleving tijdig op te merken en te bestrijden.

De gemeenschapsheiligdommen vallen onder zijn gezag en hebben een sterke juridische functie. Contracten en overeenkomsten kunnen hier 'onder de ogen van de Oba' worden afgesloten en krijgen daarmee een bovennatuurlijke sanctionering. Waar men ook gaat en staat, de ogen van de Oba zijn overal en maken toezicht mogelijk op de naleving van belofte door elk van de partijen. Door middel van de speciale band met de godheid die men bij het heiligdom (door initiatie) verkrijgt, kan men de godheid benoemen tot getuige en hoeder van contracten tussen mensen. Dit klemmt des te meer gezien de grote risico's die men in het economisch leven neemt en het zwakke karakter van de rechtsinstellingen buiten de religieuze sfeer, bijvoorbeeld in het kader van de officiële rechtsinstanties van de moderne staat. Het heiligdom, zijn cultus en de daarin vereerde godheid treden aldus op als een notariële instantie. Terwijl de vormen waarin men de onderlinge verbintenis beledigt (offers, zalving, wassen met medicijnen) ons vreemd mogen aandoen, is de achtergrond zakelijk en rationeel.

Opnieuw zijn bij deze heiligdommen een verscheidenheid aan god-objecten aanwezig die onder meer tot doel hebben gelofte en eden eveneens van bovennatuurlijke sanctionering te voorzien. Het belangrijkste is echter de aanwezigheid van een object of een persoon die verwijst naar de macht van de Oba.

4.3.4 Overeenkomsten en verschillen tussen de heiligdommen

Sommige elementen keren bij elk van deze heiligdommen en bij elke raadpleging weer terug: bij elk zijn priesters (*ohen*) actief voor de verschillende religieuze functies. Bij elk moet men betalen in de lokale munt (*naira*), bij elk dient men offerdieren mee te brengen als dat voor de rituelen vereist is en bij elk wordt gepaste eerbied, respect en ontzag verwacht van degene die hen komt raadplegen. Veel religieuze specialisten staan in hoog aanzien en zijn invloedrijk.

Maar er zijn ook verschillen tussen de heiligdommen en hun achtergronden. Bepaalde handelingen en rituelen kunnen slechts bij bepaalde heiligdommen en door bepaalde religieuze specialisten worden uitgevoerd. Zo zullen specialisten die vooral de macht en kracht van Olokun willen benadrukken rivieren en waterpoelen opzoeken om bepaalde rituele handelingen uit te voeren, omdat deze godheid geacht wordt 'onder water' te huizen en daar zijn 'paleis' te hebben. Met andere woorden, door onderdompeling kan men in contact gebracht worden met Olokun en van deze kracht profiteren. Zij die behoren tot de cultus van Mami Wata zijn gekleed in witte gewaden waarbij vooral vrouwen kralenkettingen dragen, niet alleen als teken van welvaart en rijkdom, maar ook als indicatie van het contact met deze godheid. Het aantal kettingen en de vorm en kleur van de kralen geven het aantal keren weer waarin men bezeten is geweest door deze godheid.

Tot slot moet worden opgemerkt dat de wereld van religieuze voorstellingen, rituelen en heiligdommen dynamisch is. Er doen zich heel snel veranderingen voor en er kan nooit met zekerheid gezegd worden welke heiligdommen zijn opgekomen, welke er zijn verdwenen en welke religieuze specialisten op elk willekeurig moment actief zijn. Vanwege de grote mate van persoonlijke invulling en het competitieve karakter van de heiligdommen wisselt en verandert de 'traditionele' godsdienst voortdurend; er komen nieuwe heiligdommen op, met nieuwe samenstellingen van godheden en rituelen, even snel als oudere weer verdwijnen. De term 'traditionele religie' wil dus niet aangeven dat er een situatie van onveranderlijkheid, van eeuwenoude, ongewijzigde tradities zou bestaan in Benin City. Het tegendeel is eerder het geval.

4.4 Christelijke kerken in Nigeria en Edo State

In de laatste decennia is er een aantal godsdiensten in Edo State actief die pogingen doen de macht van de 'traditionele' leiders en religie in te dammen. Nigeria kent een sterk opkomende islam, maar vooral ook een snel groeiend christendom. Met name in het zuidelijke gedeelte van Nigeria waarin Edo State ligt zijn bepaalde vormen van christendom de laatste jaren zeer bepalend geworden voor de veranderingen op religieus gebied. De belangrijkste verandering is de opkomst van kerken van een pinksterachtige signatuur, het *pentecostalisme*. Deze stroming wijkt af van andere christelijke tradities, vooral die van de grote missiekerken die zich reeds voor de Onafhankelijkheid in dit gebied gevestigd hebben. In tegenstelling tot deze westerse missiekerken (rooms-katholieke, presbyteriaanse enz.) is het pentecostalisme sterk geafricaniseerd en zijn deze kerken vrijwel geheel ontstaan binnen Nigeria zelf. Vooral in de grote steden zijn honderden kerken van deze signatuur ontstaan. Deze leiders zijn 'religieuze ondernemers', die de kerk als een eigen bezit en een eigen bedrijf zien. In het ontstaan en de groei van deze kerken is opnieuw het competitieve element te zien, net zoals dat geldt voor

het ontstaan van de heiligdommen.

Het pentecostalisme in Nigeria staat afwijzend tegenover de traditionele religie en heiligdommen. In Benin City is vooral de machtige kerk actief van de inmiddels overleden en schatrijke Benson Idahosa, die een van de rijkste families in Nigeria heeft achtergelaten (zijn vrouw en zoon bestieren nu zijn religieus imperium), actief. Dergelijke kerken prediken een moraaltheologie waarin geesten, god-objecten, heiligdommen en verering als 'demonisch' worden gekenschetst. In deze ideologie bestaat er geen ruimte voor twijfel of ambiguïteit: alles is óf goed óf kwaad. Wanneer iemand zich inlaat met heiligdommen dan is die persoon in feite bezig, zo vindt men in deze kerken, met het aangaan van een 'duivelspact' dat zich altijd uiteindelijk ten kwade zal keren. Volgens deze kerken moeten moderne mensen zich verre houden van 'achterlijke', 'bijgelovige' rituele praktijken, omdat de Duivel zich daarin manifesteert. Dergelijke praktijken worden binnen deze kerken dan ook kleinerend als 'voodoo' of als 'juju' aangemerkt.

Vooraf leden van de opkomende middenklasse, geschoolden en degenen die betaald werk hebben, voelen zich aangetrokken tot deze vaak westers ogende kerken en hun bijeenkomsten. Doordat deze kerken ook een grote invloed op de media hebben en veel video's, muziek, boeken en tijdschriften produceren, dringen hun ideeën over wat demonisch en duivels is door in alle lagen van de bevolking. Deze ideeën komt men ook vaak tegen bij Nigerianen die naar Europa gereisd zijn. Veel kerkleden zullen ontkennen iets van de 'traditionele' rituele praktijken te weten, omdat zij er op geen enkele manier mee geassocieerd willen worden, niet als 'achterlijk' bekend willen staan en vooral niet de indruk willen wekken dat ze er meer van weten en dus wellicht nog met één been in die rituelen staan. Het is echter reëel om te denken dat dat in de meeste gevallen wel zo is. In tijden van crisis zal ondanks het kerklidmaatschap vaak op een min of meer verborgen manier getracht worden een heiligdom te raadplegen.

Uit onze interviews bleek dat sommige Nigeriaanse meisjes in Nederland lid zijn geworden van een pinksterkerk op het moment dat ze uit het prostitutiecircuit stapten. In sommige gevallen gaat het daarbij om kerken onder Ghanees leiderschap, in andere gevallen om andere 'multiculturele' pinksterkerken. Er zijn in Nederland voorzover bekend nog geen Nigeriaanse pinksterkerken.

Deze overgang naar pentecostalisme moet naar ons idee vooral geïnterpreteerd worden als een zoektocht naar een nieuw en beschermend religieus domein. De kerk biedt dan een kader waarin de geestelijke machten waaraan het desbetreffende meisje meent bloot te staan opnieuw worden gedefinieerd, zodanig dat die van de kerk superieur worden. Bovendien gaat ook van het contact met landgenoten of andere West-Afrikanen een zekere 'heilzame' werking uit, omdat in deze context het bestaan van goede en kwade machten veel beter begrepen wordt dan door de Nederlandse samenleving. Enkele van deze uit West-Afrika afkomstige pinksterkerken hebben echter inmiddels een slechte naam (met name de Celestial Church of Christ die een hoofdkwartier heeft in London), omdat zij betrokken zijn geraakt bij criminele netwerken. In zijn algemeenheid kan echter gesteld worden dat veel van de (Ghanese) pinksterkerken in Nederland geen banden hebben met de prostitutiecircuits. Ze vormen een context waarin Nigerianen elkaar kunnen ontmoeten en waar deze meisjes als leden worden geaccepteerd. Bij de hulpverlening aan de AMA's zouden contacten met deze pinksterkerken nader onderzocht moeten worden.

4.5 Vrouwen en religie in West-Afrika

Enkele aspecten van de godsdienstige vormen in West-Afrika zoals die in het voorgaande zijn besproken, raken in het bijzonder meisjes en vrouwen en zijn daardoor van belang voor het onderzoek naar de meisjes uit Nigeria. Zo bestaat er de culturele notie dat vrouwen 'van nature' meer gevoelig zijn voor de krachten en machten die zich in de onzichtbare wereld manifesteren. Het wordt dan ook als volkomen begrijpelijk ervaren dat bij uitstek vrouwen lid worden van de diverse cultussen of zich nadrukkelijk aan een heiligdom verbinden. Bij vrouwen en meisjes, zo wordt algemeen verondersteld, leeft een grotere behoefte aan spirituele bescherming, genezing en vooral ook kracht om zich in een competitieve buitenwereld staande te houden. Kwade invloeden van boze geesten of uit de wereld van manipulatie van duistere krachten die met het woord 'hekserij' wordt aangeduid, treffen vrouwen vaker dan mannen. Bovendien is de kans dat een boze geest vat krijgt op een vrouw op zodanige wijze dat zij zich ook begeeft in de wereld van manipulatie van occulte krachten en dus een 'heks' wordt, erg groot, zo veronderstelt men. In sommige gevallen ontpoppen vrouwen zich tot leiders van cultussen, tot priesteressen of profetessen die genezende gaven aan de dag leggen; in veel andere gevallen zijn dergelijke posities toch voorbehouden aan mannen en worden vrouwen cliënten van hen. Ook in die vormen van religie waarin er een vermenging is opgetreden tussen heiligdommen en de wereldgodsdiensten van islam en christendom zien we vaak dat mannen de leiding hebben en vrouwen volgeling zijn.

In het gebied van de verspreiding van *vodun* (Ewe in Togo, Benin en Ghana) komt het voor dat meisjes al op jonge leeftijd door de familie bij een heiligdom worden geplaatst. Dit systeem wordt onder meer als *trokossi* aangeduid. Vaak heeft het plaatsen van een meisje het karakter van een wederdienst en inlossing van een verplichting die ten aanzien van een heiligdom en zijn leider of leidster bestaat. Een vraag die aan de orde kwam in het onderzoek was of de meisjes op enige wijze onderdeel zijn geweest van deze praktijk. Daarvan bleek geen sprake. Zoals in het volgende hoofdstuk zal worden aangetoond, beperkte het verblijf bij een heiligdom van deze meisjes zich tot de gebruikelijke paar dagen die normaliter nodig is om langs spirituele en rituele weg een bepaald probleem aan te pakken.

In de gehele West-Afrikaanse regio zijn sinds de introductie van het christendom talloze zogenaamde genezingskerken ontstaan. Deze genezingskerken sluiten nauw aan bij de praktijken van genezing en bescherming zoals die bij veel heiligdommen worden aangetroffen, maar sluiten ook aan bij de vorming van cultus-groepen als een vorm van sociale samenhang en steun. Tegelijkertijd hebben deze genezingskerken belangrijke elementen van het christendom geïncorporeerd. In het West-Afrikaanse wereldbeeld worden religieuze praktijken en objecten die van buiten komen altijd gezien als van een veel grotere bovennatuurlijke kracht dan de eigen reeds bestaande. In die zin heeft er altijd een fascinatie met het christendom bestaan die zich vanaf de jaren 1920 uitte in het ontstaan van deze genezingskerken. Opnieuw treffen we hierin een meer dan overwegend vrouwelijk lidmaatschap aan, terwijl in veel gevallen leiderschap in handen is van mannen. Met andere woorden, ook deze ontwikkeling bevestigt het beeld dat vrouwen ten aanzien van de spirituele wereld de 'vragende partij' zijn en zichzelf vaak een zoektocht opleggen om de meest krachtige vorm van spirituele hulp en bescherming te vinden. Hieronder zal in het specifieke

geval van Edo State in Nigeria nog worden gewezen op een bijzondere en recente ontwikkeling op dit terrein.

Ten aanzien van de invloed van het christendom, ook in de mengvorm van de genezingskerken, moet nog worden opgemerkt dat ook de christelijke ideeën rond het Kwaad in de samenleving in uiteenlopende vorm heeft postgevat onder de bevolking. Er zijn met name veel populaire denkbeelden in omloop over de duivel, zijn manifestaties en gedaantes. Veel christelijke missiekerken hebben er in het verleden een ideologische strijd van gemaakt om de praktijken bij heiligdommen als 'des duivels' te brandmerken en waar mogelijk te verbieden. Het gevolg is onder meer geweest dat in het dagelijkse spraakgebruik de termen demon en duivel nu veelvuldig voorkomen wanneer over bepaalde geesten, god-objecten en hun veronderstelde invloed wordt gesproken. Dit is met name erg gangbaar geworden onder de elite en de middenklassegroepen van veel samenlevingen in West-Afrika. Ook bij de geïnterviewde meisjes troffen we soms uitspraken aan over 'heiligdommen van de duivel' (*shrine of the devil*), welke terug te voeren zijn op deze invloed. Ook ten aanzien van de 'duivel' en zijn 'demonen' wordt in de West-Afrikaanse regio verondersteld dat deze van grotere invloed zijn en sterkere grip hebben op vrouwen dan op mannen.

Als voorlopige conclusie kan gesteld worden dat het religieuze landschap in West-Afrika en in Edo State bijzonder divers is en dat het bij uitstek voor vrouwen een eigen kader schept in het dagelijkse leven en op het terrein van de spirituele wereld, maar dat zich onder invloed van wereldgodsdiensten ook belangrijke ontwikkelingen hebben voorgedaan.

4.6 Conclusie: terug naar de AMA-problematiek

Het voorgaande heeft duidelijk gemaakt dat de 'voodoo' waar de meisjes over spreken iets anders is dan de sinistere manipulatie zoals die in de wereldwijde op Caraïbische beelden gebaseerde mediacultuur wordt voorgesteld. Tevens heeft dit hoofdstuk aangetoond dat de term 'voodoo' evenmin betrekking heeft op de praktijken die we bij de heiligdommen aantreffen. De vraag is nu hoe wij in de Nederlandse context moeten omgaan met de rituele praktijken waar de meisjes over vertellen.

Op de eerste plaats moet worden gesteld dat de Nederlandse samenleving sterk is gesecculariseerd, dat wil zeggen dat religie niet meer een allesbeheersend stempel op de samenleving drukt. Door het gebrek aan eigen religieuze ervaring is het moeilijk om de religieuze beleving van mensen van verre herkomst, op zijn juiste waarde te schatten. Daarbij kan men ook moeilijk de relativering, distantie en humor opbrengen die religie toch ook vaak ten deel valt. Bovendien hebben we in Nederland inmiddels geleerd om zoveel mogelijk respect op te brengen voor de cultuur en religie van allochtonen .

Daar staat tegenover het dilemma of de praktijken die in de AMA-context doorschemeren wel een dergelijk respect verdienen. Welk respect kan worden verlangd voor magische dwangmiddelen, zoals het slachten van offerdieren, het baden in water vermengd met 'toverkruiden', het maken en toeëigenen van 'magische pakketten' waarin lichaamsproducten (nagels, haren, afscheidingsproducten) van een meisje zijn verwerkt om haar schijnbaar te chanteren en angst in te boezemen? Velen lijken immers wanneer ze eenmaal in Nederland in de prostitutie terechtgekomen zijn, te angstig om aangifte te doen of om te breken met de prostitutie. Ook is er het idee van het exotische van Afrikaanse 'hekserij'

en 'toverij', die het tegendeel lijkt van de principes waarop onze Nederlandse 'rationele' samenleving en onze rechtstaat zijn gebouwd. Het woord 'voodoo' lijkt daarmee in die behoefte te voorzien: het maakt duidelijk dat het niet om rituele praktijken van de 'eigen' samenleving gaat en bovendien in een dwingende en intimiderende sfeer plaatsvindt.

Uit het voorafgaande blijkt dat in het Afrikaanse religieuze leven de praktijken waarnaar de meisjes met hun vage, uit zijn verband gerukte term 'voodoo' verwijzen, met grote heiligheid en ernst worden beleefd. Zij zijn niet vrijblijvend en hebben een bindend karakter; maar zij worden in het algemeen niet ervaren als sinister, bedreigend of boosaardig. Integendeel, zij zijn aan de orde van de dag en hebben voor de leden van de plaatselijke samenleving een concrete betekenis, waarop men zich in allerlei praktische situaties publiekelijk kan beroepen. Zij zijn openbaar en sociaal aanvaard. Wij kunnen ervan uitgaan dat deze meisjes in een deel van de gevallen een christelijke achtergrond hebben, waardoor zij misschien naar de historische Afrikaanse religie kijken met soortgelijke angst, onwetendheid en afschuw als Nederlanders. Als jonge mensen hebben de AMA's een onvolledige kennis van hun eigen plaatselijke samenleving en cultuur. Van de andere kant gelden vele AMA's in hun eigen land als jonge volwassenen, die van hun eigen cultuur en samenleving wel op de hoogte móeten zijn om zich daarin staande te kunnen houden.

De Nederlandse overheidsvertegenwoordiger komt, in het contact dat hij of zij met meisjes heeft die over 'voodoo' spreken, voor dilemma's. Welke specifieke culturele deskundigheid over West-Afrika moet men hebben om de 'echtheid' van de verhalen te kunnen bepalen? Hoe moet men reageren op zo'n jonge vrouw die in een weinig benijdenswaardige situatie is terechtgekomen? Hoe kritisch en cynisch mag men staan tegenover jonge mensen wier voornaamste doel vaak lijkt te zijn het verwerven van rijkdom in een vreemd land? En tenslotte, waar ligt nu precies de bron van angst die zoveel van deze meisjes aan de dag leggen wanneer zij over 'voodoo' spreken? De heiligdommen blijken een dermate algemeen voorkomend element van de religieuze cultuur te zijn, dat zij op zich geen context van dreiging en intimidatie lijken op te roepen. Maar wat speelt er dan wel dat zo'n angst inboezemt? Deze vragen worden in de twee volgende hoofdstukken nader aan de orde gesteld.

Bronzen beeld van Olokun de god van de zee en van voorspoed, fortuin, vruchtbaarheid en bescherming

Bron: Charles www.motherlandnigeria.com

Hoofdstuk 5 Religie in Edo: intimidatie of ritueel-juridische praktijk; een gevalstudie

5.1 Inleiding

In dit hoofdstuk zal een gevalstudie worden besproken aan de hand waarvan een aantal specifieke aspecten van de rol van religie en rituelen in Edo bij de Nigeriaanse meisjeshandel kunnen worden belicht. Het doel hiervan is de algemene context die in het vorige hoofdstuk beschreven is door middel van een concreet geval nader toe te lichten. Uiteraard moet daarbij worden opgemerkt dat aan de bespreking van één concreet geval geen algemeen geldende conclusies kunnen worden verbonden die de gehele groep van meisjes zou betreffen. Veeleer zijn de uitspraken in dit hoofdstuk relevant voor de culturele context van de diverse processen die zich rond deze meisjes voltrekken.

Het hoofdstuk is ingedeeld in twee delen: ten eerste wordt het verhaal geschetst van een van de geïnterviewde meisjes waarin vooral aandacht besteed wordt aan de rituelen die zij in Nigeria ondergaan heeft. Daarna wordt er een interpretatie gegeven van het belang en de rol van de religieus-rituele praktijk waarmee dit meisje in aanraking is gebracht.

Veel opmerkingen over de betekenis van religie in Edo in dit hoofdstuk zijn een weerslag van gesprekken die gevoerd zijn met een specialist op dit terrein, Dr. Charles Gore. Tevens is uitvoerig achtergrondliteratuur geraadpleegd en zijn er gesprekken gevoerd met leden van de Nigeriaanse gemeenschap in Nederland over dit onderwerp.

5.2 Gevalstudie: Monday

Tijdens het onderzoek naar de religieuze achtergronden en de mogelijke 'voodoo'-praktijken bij een van de meisjes, stootten wij op het specifieke geval van Monday (pseudoniem). Uit haar mondelinge relaas, maar ook uit een door haarzelf geschreven stuk, bleek dat zij in feite elk van de drie vormen van heiligdommen bezocht had in de periode voordat zij naar Nederland vertrok. Zij vormde daarmee een zeer waardevolle case voor dit onderzoek aan de hand waarvan verschillende aspecten van het religieuze systeem in Nigeria kunnen worden belicht. Met nadruk willen wij hier stellen dat hetgeen hieronder is vermeld haar eigen verhaal is.

Zij vertelt dat zij op een morgen in 1974 als vondeling werd aangetroffen aan de rand van een akkertje dat door een vrouw werd bewerkt in de buurt van de plaats Ugha. Deze vrouw ontfermde zich als stiefmoeder over haar. Pas op latere leeftijd zou Monday er achter komen dat haar stiefmoeder een verstoten vrouw was, waarschijnlijk beschuldigd van hekserij en dus aangemerkt als *azen* (heks) die het dorp van haar man had moeten ontvluchten. Volgens Monday was ze kinderloos en was de vondst en adoptie van een baby een uitkomst om haar lage status te verbeteren. Ze leefde met haar stiefmoeder in een van de suburbs van Benin City en haar stiefmoeder was *seasonal trader*, d.w.z. verhandelde op de markt voornamelijk de verschillende produkten die ze zelf verbouwde. Het inkomen was voldoende om Monday eerst naar de lagere en vervolgens naar de middelbare school te sturen (Monday

beheerst dan ook het typische middelbareschool Engels). Verder leefde haar stiefmoeder in een zeker isolement, omdat ze geen partner had en volgens Monday nauwelijks contact met haar familie onderhield.

In 1993 sterft de stiefmoeder en Monday staat er vervolgens alleen voor (en houdt vast aan het verhaal dat er geen familie was om haar te steunen). Haar kansen op een vervolgopleiding lijken verkeken; er is niemand die haar daarin financieel zou kunnen ondersteunen. Haar beste schoolvriendin krijgt die kans wel en gaat aan *college* een opleiding in *computerscience* volgen. Via deze vriendin komt Monday vervolgens in contact met twee clubs die aan dat *college* verbonden zijn: een krediet-spaarclub (ook wel toltien genaamd) en een *social club*. Deze laatste clubs hebben inmiddels in Nigeria een slechte naam vanwege prostitutie, fysiek geweld maar ook occulte praktijken die daar soms mee samenhangen. Vermoedelijk is Monday al snel een *working girl* (zelf is ze daar vaag over), dat wil zeggen: ze verdient geld met het verlenen van seksuele diensten waarmee ze zowel haar deelname aan de toltien als aan de *social club* kan bekostigen.

Na een maand ontmoet ze een zekere John die zich voor haar interesseert, haar verwent met kadootjes, kleding en dergelijke en haar mee uit neemt. Zij zegt hem vanaf dat moment te zien als haar vriend en ziet dit als haar kans om erop vooruit te gaan. Reeds na een maand stelt hij aan haar voor dat zij naar Europa gaat "*to take care of my business in Italy*", alwaar hij een bedrijf en een tomatenkwekerij zou hebben. In de interviews met haar beweert ze dat ze in alle onschuld op dat moment niet wist dat Johns motieven om haar naar Europa te sturen van een geheel andere aard waren. Hij zegt dat ze voor vertrek in juni 1993 bij een 'voodoo'-*shrine* moet zweren, "*to take an oath*", zoals zijzelf zegt. Het doel van dit bezoek aan een heiligdom is "*that I would not betray him*", maar ze zegt zelf daarover uiterst verbaasd te zijn geweest omdat ze op dat moment geen enkele reden had om John ontrouw te zijn of niet te gehoorzamen aan zijn wensen (ongelijke sekseverhoudingen spelen in deze zaken een cruciale rol).

In juni 1993 vliegt zij samen met John naar Bulgarije met valse documenten. Ze verblijven daar twee maanden voordat een visum geregeld is voor Italië. Ze vertrekken dan met een aantal tussenstops eerst naar Skopje, dan naar Slovenië, dan naar de Italiaanse grens. Aan de grens wordt echter ontdekt dat er iets niet in orde is met Mondays papieren. John mag wel door. Zij wordt teruggezonden naar Slovenië waar ze in een vluchtelingenkamp belandt. Toch loopt ook John later tegen de lamp in Italië en wordt ook hij naar Slovenië gezonden waarbij hij in een ander vluchtelingenkamp belandt, niet ver bij Monday vandaan. Hij geeft haar nieuwe instructies en nieuwe contacten die het haar makkelijker zullen maken Italië binnen te komen. Ze loopt dan weg uit het vluchtelingenkamp met de nieuwe instructies en vindt de nieuwe contactpersoon die haar over de Italiaanse grens smokkelt. Ze komt uiteindelijk in Verona. Tot haar verbazing ontmoet ze daar John weer, die ruzie krijgt over geld met enkele mensen die de lokale *operators* in het prostitutiecircuit van Verona blijken te zijn. Monday stelt dat het pas op dat moment tot haar doordrong dat er over haar en over haar seksuele diensten onderhandeld werd (een element uit haar verhaal waaraan ernstig getwijfeld kan worden). Uiteindelijk lopen de onderhandelingen goed af en John neemt haar mee naar Rimini, waar ze wordt overgedragen aan de madam die hem \$ 20.000 betaalt voor het afleveren van Monday. Hij vertrekt met het geld zonder zich, volgens Monday, nog te bekommeren om haar.

De madam maakt haar duidelijk dat ze voor \$ 40.000 in het krijt staat en net zoals de andere meisjes in haar huis hard zal moeten werken om zich van deze schuld vrij te kopen. In dat huis is zij niet de enige Afrikaanse, maar de meeste andere vrouwen zijn afkomstig uit Oost-Europa en veel steun heeft ze daar niet aan. Reeds de volgende dag wordt ze de straat op gestuurd, maar het systeem van straatprostitutie is haar vreemd. Bovendien spreekt ze geen Italiaans en is het haar niet duidelijk wat de Italiaanse mannen nu precies van haar verlangen. Van haar collega's leert ze ter plekke de Italiaanse termen die ze nodig heeft voor dat werk en verdient al snel naar tevredenheid van haar madam voldoende geld. In haar geschreven rapport doet ze uitgebreid verslag van haar ervaringen als jonge prostituee, het afbeulen door haar madam en het geweld waar ze soms mee geconfronteerd wordt. Op zekere dag, na ruim zes maanden als straatprostituee werkzaam te zijn geweest, ontsnapt ze ternauwernood aan ernstig geweld van een Italiaanse man die het op haar leven lijkt te hebben gemund. Ze wordt op straat achterna gezeten door deze man, door hem toegetakeld en omstanders waarschuwen de politie, die haar meenemen naar het bureau, haar fatsoenlijk behandelen (iets wat ze totaal niet verwacht had) en haar weer laten gaan. Haar eerste ervaring met de politie in Europa was dus positief, iets wat in haar verdere relaas nog een belangrijke rol zal spelen. Zij vertelt dat zij aan de madam in zeven maanden 15 miljoen lire kon terugbetalen, maar dan wordt ze ziek. Ze had inmiddels vriendschap gesloten met een van haar vaste klanten, een getrouwde Italiaan, die haar madam onder druk zet om haar naar het ziekenhuis te sturen. Daar wordt tuberculose vastgesteld en ze moet behandeld worden. Ze zal vier maanden in het ziekenhuis verblijven en krijgt met zekere regelmaat bezoek van haar madam die haar vooral zegt op haar herstel te wachten zodat weer verder kan met haar afbetaling. Ze besluit een dokter in vertrouwen te nemen omdat ze niet verder wil in de prostitutie, lichamelijk en geestelijk verzwakt als ze is. Ze laat weten niet over papieren te beschikken (hetgeen blijkbaar nog niet eerder was vastgesteld) en laat uiteindelijk de politie komen om haar terug te sturen naar Nigeria. Via de politie in Rome wordt ze inderdaad teruggestuurd naar Nigeria in november 1994.

Ze had gehoopt John en de madam van zich af te hebben geschud, maar niets bleek minder waar. Op het vliegveld in Lagos wacht John haar al op, na getipt te zijn door de madam uit Rimini. Hij is woedend, neemt haar mee naar Benin City en sluit haar op in een hotelkamer waar hij haar mishandelt. Hij vertelt haar dat hij veel van de madam gehoord had over haar, over het ziekenhuis en over de politie en dus niets gelooft van het verhaal dat zij hem vertelt over dat ze tegen haar wil naar Nigeria is gestuurd.

Geïntimideerd door John, werkt zij in Benin City voor hem als prostituee, omdat zij nu in eerste instantie de schuld aan hem moet zien af te lossen. Hij intimideert haar met name door te zeggen dat ze gedood zal worden en gebruikt zal worden voor occulte rituelen als ze hem niet gehoorzaamt. Daarenboven vertelt ze: *"there was no way I could get loose from him, John, because he was there in the day, in my sleep and in my thought..."*. Dit is zoals hieronder nader zal worden toegelicht onderdeel van hetgeen ze voor vertrek uit Nigeria bij het heiligdom dat ze bezocht had heeft ondergaan.

Ze werkt lange tijd als prostituee (vermoedelijk zo'n vijf jaar en waarschijnlijk ten dele ook met het doel om nieuw kapitaal te vergaren voor een reis terug naar Europa), en wordt in 1999 opnieuw door John naar Europa gestuurd: ditmaal met connecties in Nederland. Voor vertrek wordt ze weer naar een heiligdom gestuurd door John, ergens buiten Edo State. Daar

verblijft ze zeven dagen, moet opnieuw 'zweren' en krijgt te horen dat ze ditmaal zeven keer zal sterven als ze nu niet gehoorzaamt.

Ze arriveert op Schiphol, haar papieren blijken niet in orde maar tot verrassing van de K.M. doet ze aangifte van vrouwenhandel. Zelf zegt ze bij vertrek al het besluit genomen te hebben om uit de prostitutie te willen stappen, dat ze wist dat ze de politie kon vertrouwen en dat ze wel zou zien in hoeverre datgene wat ze bij de heiligdommen had moeten beloven van invloed zou zijn op haar leven. Er wordt vastgesteld dat haar leeftijd rond de 24 moet zijn en dat zij derhalve niet tot de AMA's behoort. Ze wordt ingesloten in het grenshospitium Amsterdam en krijgt een advocaat toegewezen die via een justitiële procedure moet bezien welke grond er is voor verder verblijf in Nederland. Vanwege haar aangifte, haar kennis van de prostitutiehandel en haar kennis van de vermeende 'voodoo'-praktijken die daarmee samenhangen, wordt Monday aangemerkt als slachtoffer maar ook als een belangrijke getuige in deze kwestie. De advocaat opent dan ook de zogenaamde B-17 procedure die iemand in staat stelt in Nederland te verblijven voor de periode die nodig is om een justitiële procedure af te ronden waarin hij of zij een belangrijke rol vervult door het verschaffen van nadere informatie. Monday voert in het grenshospitium vele gesprekken met haar advocaat, met de politie en de in-huis (geestelijke) verzorgers. Veel aandacht gaat daarbij uit naar het exotische en intimiderende karakter van de 'voodoo'-praktijken waaraan zij onderworpen zou zijn geweest. Vooral het element angst wordt daarin onderstreept en met name de (geestelijke) verzorgers zijn op zoek naar een antwoord op de vraag of en zo ja hoe Monday ooit weer naar Nigeria kan worden teruggezonden. In een gesprek liet Monday ook zelf blijken veel bezig te zijn met deze vraag en wees erop dat haar stiefmoeder op Mondays beide wangen inkervingen (ook wel scarificaties genoemd) had laten aanbrengen, zodat ze altijd herkenbaar zou zijn en niet van haar stiefmoeder geroofd zou kunnen worden toen ze nog een klein kind was. Deze scarificaties maken haar volgens haar zeggen onmiddellijk herkenbaar, waardoor opgaan in de anonimiteit in Nigeria zeer moeilijk is. Eenmaal terug in Nigeria zal John haar onmiddellijk opmerken en waar kan ze anders naar toe dan terug naar Benin City?

In november heeft de rechter een uitspraak gedaan dat verblijf van Monday in het grenshospitium niet meer nodig is omdat haar B-17 aanvraag in behandeling kon worden genomen. Ze heeft er toen op aangedrongen niet in een 'open' opvang te worden geplaatst waar geen dagelijks toezicht meer zou zijn. Ze is daarom min of meer op eigen verzoek geplaatst in Crisiscentrum Roggeveen te Amsterdam. Een dag later is ze daaruit verdwenen met onbekende bestemming en er wordt door Bewonerszaken van het grenshospitium aangenomen dat ze is opgehaald en vermoedelijk weer in de prostitutie zit. Er zijn vermoedens geuit dat zij wellicht ook zelf een madam is geworden, die op haar beurt weer andere meisjes voor zich laat werken. Dit is geen onbekend verschijnsel. In dit geval echter ontbreken concrete aanwijzingen in die richting.

5.3 Is hier sprake van 'voodoo'?

In de vraaggesprekken die met Monday gevoerd zijn vertelde zij over de diverse heiligdommen waar zij vanaf haar eerste contact met John geweest is. Opmerkelijk is dat zij ieder van de drie typen heiligdommen, die in het hoofdstuk zijn beschreven, bezocht heeft in de periode voorafgaand aan haar laatste reis naar Nederland.

5.3.1 *Love-medicin*

Het eerste heiligdom dat zij bezoekt, samen met John, houdt verband met het aangaan van een verbintenis met deze 'vriend'. Zij gaat naar het heiligdom van de traditionele priester *ohen* Siregbo, nabij St. Saviour, een van de grote kerken in Benin City. Het ritueel dat zij hier ondergaat is erop gericht een verbintenis met John te bezegelen in een vorm die het beste als een *love-medicin* kan worden omschreven. Van beiden wordt lichaams-materiaal genomen; van Monday stukjes haar, schaamhaar, vingernagel, (menstruatie)bloed en van John onder andere sperma. Van deze producten wordt een pakketje gemaakt, dat zo een onafscheidelijke band symboliseert; in feite een sociaal contract. Dergelijke pakketjes hebben vaak verschillende betekenissen. Ze kunnen refereren aan aantrekkelijkheid, schoonheid, vruchtbaarheid en gehoorzaamheid. De rituelen hebben tot doel ervoor te zorgen dat beiden geen andere vrouwen of mannen aantrekkelijker vinden en dat ze elkaar tegelijkertijd in elkaars macht houden. Het zweren van Monday (*taking oaths*) heeft een zelfde strekking: ze zweert namelijk gehoorzaam te zijn, niet weg te lopen van John, zich aantrekkelijk te maken enz. Ze ondergaat tevens rituelen, zoals baden in speciale kruiden, die haar aantrekkelijkheid voor anderen moeten vergroten. Immers, seksuele relaties kunnen worden aangegaan als een economische hulpbron zonder dat dit betekent dat men macht uitoefent die bij liefdesrelaties het geval is. Het zweren heeft dus slechts betrekking op de spirituele verbintenis met John en niet met enige intimidatie van het heiligdom om haar tot prostitutie te dwingen. Vaak worden *love-medicins* min of meer vrijwillig aangegaan als een spirituele methode om partners aan elkaar te koppelen en vormt het pakketje het onderpand van een dergelijk contract. Het staat dus los van prostitutie. Ze vertelt dan ook expliciet dat ze tijdens het verblijf van enkele dagen bij het heiligdom ook seks met John heeft en dat het sperma gebruikt wordt in het pakketje als een soort consumptie van de verbintenis. Ter bezegeling van de verbintenis moeten beiden uiteindelijk een kolanoet eten, het symbool voor de bovennatuurlijke sanctionering van een verbintenis.

Uiteraard moet voor de spirituele diensten van de priester worden betaald, hetgeen John voor zijn rekening neemt. Tevens moeten er offers worden gebracht aan de diverse god-objecten die bij het heiligdom aanwezig zijn en Monday zorgt onder andere voor een geit en enkele andere zaken die daarvoor nodig zijn.

Tevens worden er tijdens haar verblijf bij het heiligdom ook rituelen uitgevoerd die tot doel hebben reisbescherming te geven. Ze dient beschermd te worden tegen gevaren, maar vooral ook moet de reis succesvol zijn. Aan Monday worden bepaalde *medicins* toegediend en ook worden er enkele incisies op haar lichaam gemaakt (op de borst en op het gezicht) waarin bepaalde *medicins* zijn verwerkt die voor bescherming en succes dienen. Het maakt het individu krachtig zodat andere en kwade krachten geen invloed kunnen hebben. Ook deze

praktijk is in West-Afrika gemeengoed en kan op geen enkele manier worden opgevat als een praktijk van intimidatie. Immers, reizen is ook een spirituele activiteit en als iemand meent behoefte te hebben aan een dergelijke bescherming voordat een reis wordt ondernomen, dan zijn religieuze specialisten van deze heiligdommen bereid die dienst te leveren. Het heiligdom is daarom ook geen 'partij' in datgene wat John met Monday voorheeft. In Edo State zal dan ook niemand met verbazing reageren wanneer Monday zou vertellen dat zij voor haar eerste vertrek naar Europa deze handelingen bij dit heiligdom verricht heeft. Het zal veeleer als geheel begrijpelijk, legitiem en aanbevelenswaardig worden beschouwd. Het feit dat Monday deze praktijk ook als 'voodoo' bestempelde (zeker in het eerste interview en de door haar geschreven tekst) moet worden gezien als een exotisering voor westerlingen. In een later vraaggesprek gebruikte ze die term niet meer.

5.3.2 Ritueel-juridische praktijk

Vlak voor vertrek naar Europa neemt John haar mee naar een ander type heiligdom, nabij de straat die bekend is in Benin City als Akpakpava. Zij noemde dit heiligdom *Aro-n'oba*, letterlijk de 'ogen/het gezicht van de Oba', maar hier wordt mee bedoeld een van de gemeenschapshiligdommen (*community shrines*) die in Edo onder het gezag van de Oba fungeren. Het doel van het bezoek aan dit heiligdom is het achterhalen van de waarheid, maar ook wordt duidelijk dat er sprake is van intimidatie door John. Bij dit heiligdom werken priesters die als 'zieners' kunnen worden beschouwd en die de spirituele wereld kunnen raadplegen om te zien of iemand de waarheid spreekt, een misdaad heeft begaan, een contract heeft geschonden, zich schuldig heeft gemaakt aan hekserij of een ander schade heeft berokkend. Dit heiligdom heeft daarmee een juridische functie, vergelijkbaar met die van een notaris in Nederland. De priesters bij het heiligdom horen als het ware aan waar men elkaar toe verplicht en hoe men zich met elkaar verbindt, maar spreken zich niet uit, noch tonen interesse voor de aard van het sociale contract. Hier moeten beiden opnieuw lichaamsmateriaal afgeven dat in een pakketje als 'onderpand' wordt bewaard.

Er worden *medicins* gegeven die de bezegeling onderstrepen, maar tegelijkertijd tot doel hebben zich tegen de eigenaar te keren wanneer deze zich niet aan de verplichtingen houdt of dingen doet die nadelig zijn voor de contractant. Dit moet vooral gezien worden in spirituele termen. Het berokkenen van kwaad gebeurt vooral via manipulatie van duistere, occulte krachten en de *medicins* zijn erop gericht daartegen te beschermen. Monday krijgt ook middelen toegediend waarvan ze moet braken. Dat is een teken dat er binnenin haar niet iets is dat met hekserij te maken heeft en dat het belang van John kan schaden. Ook hier moet zij zweren (*taking oaths*) ten overstaan van de priesters van het heiligdom. De hele sessie van het zweren, het afstaan van lichaamsmateriaal en het toedienen van de *medicins* duurt maar kort, hooguit een half uur, waarna de volgende zaak alweer door de priesters werd opgeroepen, zo vertelde Monday.

Opvallend is dat dit heiligdom in Akpakpava gelegen is nabij een plaats waar van hekserij beschuldigde personen (dat wil zeggen de outcasts van de samenleving) zich veilig kunnen vestigen zonder angst te hoeven hebben voor represailles vanuit de samenleving (in feite onder bescherming van de Oba). Tegelijkertijd is het een locatie waar veel dreiging van uitgaat, omdat veel mensen zich onbehaaglijk voelen bij de gedachte dat ergens in de stad

heksen bijeen worden gebracht. Monday is daarvan op de hoogte wanneer ze naar dit heiligdom gaat dat zo dichtbij die gevaarlijke plaats is. De kenmerken van deze plaats waar zoveel dreiging en intimidatie van uitgaat spelen een belangrijke rol na haar terugkeer uit Europa.

Wanneer Monday uit Italië naar Nigeria wordt teruggestuurd en door John wordt opgewacht, wordt zij door hem opnieuw naar dit heiligdom gebracht. John gelooft haar verhaal van deportatie niet, vindt dat zij niet de waarheid vertelt en dat zij in feite contractbreuk heeft gepleegd. Monday zegt in ons vraaggesprek dat John op dat moment nog veel meer vertelde over wat er met iemand gebeurt die niet de waarheid zegt of ontkent een heks te zijn. Immers het opsporen van heksen, dat wil zeggen personen die zichzelf proberen te verrijken ten koste van anderen langs occulte weg, wordt als bijzonder belangrijk beschouwd. John houdt haar voor dat hardnekkige personen naar een plaats gestuurd zullen worden door de priesters van dit heiligdom dat bekend is als *Aro-n'oke*, letterlijk 'de plaats op de heuvel'. Gruwelijke praktijken zouden daar plaatsvinden om mensen alsnog te laten bekennen ("*they make your tongue grow so that it becomes very long*") dat ze schuldig zijn aan het feit waarvan ze beticht worden. Van de werkelijk koppigen keren maar weinigen levend terug, zo intimideert hij Monday. En zij die wel terugkeren zijn voor het leven getekend en gestigmatiseerd, want zij hebben met witte kalk besmeurde gezichten en lichamen wanneer zij weer terugkeren in het sociale leven van Benin City. In feite dreigt John haar van hekserij te beschuldigen als zij bij dit heiligdom het contract met hem en de *oaths* zou ontkennen. De naam van het heiligdom 'de ogen (of het gezicht) van de Oba' geeft daarmee aan dat niets verborgen kan blijven en dat het heiligdom ook het legitieme gezag heeft om het kwaad in de samenleving aan te pakken.

Monday en John verschijnen gezamenlijk voor dit heiligdom en opnieuw duurt de sessie nog geen half uur. John legt de redenen van hun bezoek uit aan de priesters die Monday als de *chiefs* aanduidt, waarop zij aan Monday vragen of het waar is dat zij een verbintenis met John heeft aangegaan en een financiële schuld aan hem heeft. Ze kan niet anders dan bevestigen. Er vinden enkele korte rituelen plaats die de bovennatuurlijke sanctionering van het contract moeten versterken. Onder meer wordt er een nieuw pakketje gemaakt van beider lichaamsmateriaal. Ook dit blijft in onderpand bij dit heiligdom. De priesters spreken zich niet uit over de aard van de schuld, Mondays verplichtingen, noch over de aard van de verbintenis. Dat is hun zaak niet. Van een verdere dreiging van een andere plaats waar ze naartoe gestuurd zou worden als ze zou weigeren toe te geven is bij dit heiligdom verder geen sprake.

Tot slot wordt Monday voor vertrek naar Nederland nog naar een derde heiligdom gebracht door John. Dit heiligdom bevindt zich ver buiten Edo State en als Monday op die plaats aankomt weet ze niet waar ze is. Ze beweert min of meer tegen haar wil naar deze, wat op haar overkomt als een zeer lugubere plaats, te zijn gebracht. Ze vertelt dat ze volledig onder invloed stond van John, en zich niet van z'n macht los kon maken, alsof ze in een gedroegde toestand bij dit heiligdom was gearriveerd. De rituelen kent ze niet, de god-objecten evenmin en ze beweert gedurende lange tijd (zeven dagen) in een grote pot van klei te zijn gestopt waarin allerlei kruiden en 'medicijnen' lagen. Het maakte haar willoos, zo stelt ze, en wanneer John haar uiteindelijk komt ophalen, voelt ze zich als een slaaf.

De wijze waarop ze over dit heiligdom vertelt heeft er alle schijn van dat ze bij een

domestiek heiligdom is geweest, dat wil zeggen bij een heiligdom van een streek en een plaats waartoe zij niet behoort en waar ze per definitie een vreemdeling is. Dergelijke heiligdommen staan bekend om de specifieke en bijzonder krachtige rituele praktijken en 'medicijnen' waarover zij beschikken. Verdere informatie ontbreekt over het specifieke karakter van dit heiligdom. Monday vertelde dat bij dit heiligdom wat van haar lichaamsmateriaal (haar, nagels, bloed) werd verwerkt in de vervaardiging van een poppetje van klei. Het was voor het eerst dat ze daarmee geconfronteerd werd en ze kende eigenlijk de strekking en betekenis daarvan niet. Het poppetje wordt bij dit heiligdom bewaard, en Monday gaf de indruk zich niet veel zorgen te maken over wat er met dit poppetje zou gebeuren wanneer de priester te horen zou krijgen dat zij aan John's invloed ontsnapt is. "*It hasn't hurt me so far*", stelde ze, en haalde haar schouders op.

5.4 Conclusie en interpretatie

Deze casus is illustratief op een aantal punten. Er wordt niet gerefereerd aan 'voodoo' of 'juju'. In Mondays uitleg van de rituele praktijken spelen deze termen geen enkele rol. Evenmin wordt verwezen naar de 'klassieke' *vodun*-gemeenschappen zoals die in West-Afrika bekend zijn. Het betitelen van de rituelen die zij ondergaat als 'voodoo' zou tevens onrecht doen aan het karakter en de betekenis van de handelingen. Er is bij de heiligdommen, met uitzondering van het laatste heiligdom dat buiten Edo State gelegen is, geen sfeer van exotisme of intimidatie. Integendeel, met name bij haar eerste bezoeken is er in zekere zin sprake van 'vrijwilligheid' (met aarzeling hier gebruikt vanwege de westerse notie die hieraan kleeft van 'vrije wilsbeschikking'), of beter, er is geen indicatie van protest van haar. De handelingen die zij ondergaat zijn voor haar begrijpelijk en acceptabel, omdat ze passen in het culturele begrip van 'verbintenis', 'partnerschap', 'liefde' e.d. Evenmin is het vervaardigen van een pakketje voor haar een vreemde zaak, omdat substanties die de eigen identiteit dragen (haar, nagels, bloed) in een verbintenis ook werkelijk in contact moeten worden gebracht met zaken die de identiteit van de ander dragen. Er gaat geen intimidatie uit van de samenstelling van de pakketjes; integendeel, de pakketjes hebben veel betekenissen en symbolische krachten die in principe gunstig zijn voor haar.

Het valt op dat zij volledig mee gaat, ook in de meer 'juridische' aspecten van de heiligdommen en op geen enkel moment twijfelt aan de legitimiteit van de handelingen van John. Het contract bestaat, de schuld bestaat, en dus heeft John alle recht om ook in bovennatuurlijke zin zijn 'claim' te bekrachtigen en contractbreuk te verhinderen. Ze vertelt een van de vele meisjes te zijn geweest die bij dit heiligdom aan een dergelijke 'ondervraging' werden blootgesteld en ziet zichzelf dus niet als een uitzondering.

Een conclusie van geheel andere aard die uit Mondays ervaringen getrokken kan worden, is dat *operator* John zich in toenemende mate zelf schuldig lijkt te maken aan intimidatie en aan het aanwenden van allerlei occulte bedreigingen om zijn 'grip' op Monday te versterken. Veel van wat Monday vertelde over mogelijke bedreigingen, zoals dat van *Aro-n'oke*, heeft zij niet uit eerste hand of uit eigen ervaring, maar berust op wat "*John told me again and again*", zoals ze bevestigde. Hekserij-orakels zoals dat van *Aro-n'oke* zijn in de koloniale tijd door de machthebbers verboden en daarna in onbruik geraakt en worden onder het huidige gezag van de Oba ook niet meer toegestaan. Echter, de ideeën over hekserij en

fascinatie met plaatsen waar heksen 'ontmaskerd' kunnen worden in Benin City, leven voort. Dergelijke angstbeelden worden soms gevoed door veranderende en verslechterende socio-economische omstandigheden. Formeel zou Monday haar beklag kunnen doen bij de Oba over het feit dat John een van de Oba's heiligdommen in verband wil brengen met een illegitieme activiteit van een heksenorakel. Echter als jonge vrouw zonder enige steun van prominente leden van de Beni-samenleving, maakt ze geen enkele kans om ook maar gehoord te worden of serieus te worden genomen. John moet beseft hebben dat hij een dergelijke vorm van intimidatie kan gebruiken, omdat zij geen verweer heeft.

Met andere woorden, de intimidatie waarover Monday in eerdere interviews gesproken heeft en die te maken zou hebben met 'voodoo', zoals haar verzorgers uit het grenshospitium beweerden, blijkt bij nadere beschouwing te berusten op bewuste manipulatie van haar *operator*. Deze *operator* is waarschijnlijk tevens goed op de hoogte van het feit dat er in Europa allerlei beelden bestaan omtrent 'voodoo', de occulte bedreiging daarvan en de rituelen die daarbij horen. Het feit dat slechts bij haar laatste bezoek aan een heiligdom, ver weg van Edo, een poppetje in het spel komt, kan niet worden uitgesloten van zijn strategische manipulatie. Voor geld is veel te koop en de heiligdommen dienen vanzelfsprekend gecompenseerd te worden voor de religieuze diensten die zij leveren. Opmerkelijk blijft dat bij eerdere, 'vrijwillige' rituelen die Monday ondergaat in Edo een dergelijke 'klassieke' verwijzing naar wat 'voodoo' zou zijn in Europese voorstellingen, niet voorkomt.

Tot slot is een ander bewijs voor het niet-intimiderende karakter van de rituelen die zij ondergaan heeft, dat zij bij aankomst op Schiphol aangifte doet van mensenhandel. De invloed van de heiligdommen reikt niet zover dat ze dit kunnen verhinderen. Het feit blijft evenwel dat ook in haar visie het contract met John nog steeds bestaat, dat er een mogelijkheid is dat er langs spirituele weg druk op haar uitgeoefend wordt en dat niet zonder instemming van John het aangegane contract kan worden verbroken. Het behoeft geen betoog dat John geen interesse zal hebben om de in zijn ogen nog steeds bestaande schuld weg te wuiven.

Deze gevalsstudie biedt ruime mogelijkheden om ook het doen en laten van andere *operators* aan de hand van deze uitkomsten tegen het licht te houden. Welke context van intimidatie scheppen zij? Welk 'cultureel materiaal' en occulte voorstellingen uit Europa en uit Afrika gebruiken zij daarvoor? En in welke zin manipuleren zij heiligdommen en daaraan verbonden priesters en andere religieuze specialisten om deze context van intimidatie in stand te houden? Tot zover heeft het lopende onderzoek op al deze vragen nog geen afdoend antwoord kunnen bieden.

Hoofdstuk 6 Voodoo en verhulling

6.1 Inleiding

Dit hoofdstuk richt zich op de politieke betekenis van het gebruik van de term 'voodoo' in de Nederlandse samenleving. Met het woord 'politiek' wordt hier vooral bedoeld de soms tegenstrijdige belangen die in de Nederlandse samenleving bestaan tussen allerlei organisaties en instanties die zich met de AMA-problematiek bezighouden. Het doel van dit hoofdstuk is niet alleen het samenbrengen van diverse inzichten uit de voorgaande hoofdstukken, maar vooral ook aan te tonen hoe deze inzichten ons kunnen helpen het 'politieke' en 'strategische' gebruik van de term 'voodoo' te begrijpen.

Als bronnenmateriaal voor dit hoofdstuk zijn gebruikt diverse interviews met vertegenwoordigers van hulpverlenende instellingen, gesprekken met een Nigeriaanse belangenorganisatie, de politie en diverse geschreven stukken zoals het belangrijke rapport uitgegeven door Terre des Hommes, getiteld *'Handel in Nigeriaanse meisjes naar Nederland'* (1999). De inzichten die uit die rapportage naar voren komen zijn zonder meer vergelijkbaar met hetgeen in een groot aantal (kranten)artikelen over het onderwerp in de afgelopen tijd is verschenen (zie literatuurlijst). De media-aandacht voor het onderwerp 'voodoo', seksualiteit, prostitutie en jonge meisjes vormt een belangrijk onderdeel van de problematiek die in dit hoofdstuk aan de orde wordt gesteld.

6.2 'Voodoo', hulpverlening en mystificatie

Gedurende ons onderzoek en de contacten die wij ontwikkelden met diverse instellingen en belangengroepen die zich met de Nigeriaanse AMA's bezighouden, kwam een aantal sterk gestandaardiseerde verbeeldingen rond de 'dreiging van voodoo' naar voren. Doorlopend bleek dat deze organisaties elkaar voeden met deze beelden, ze tot inzet en uitgangspunt van beleid maken en dat er tegelijkertijd een sfeer van 'politieke correctheid' is ontstaan over de wijze waarop over de ernst van 'voodoo' dient te worden nagedacht en gesproken. Zo is het in veel gevallen voor de politie duidelijk dat vanwege de dreiging van 'voodoo' de meisjes zelden aangifte doen van het feit dat zij naar Nederland gesmokkeld zijn ten behoeve van de (illegale) seksindustrie.

Voor de voogdijvereniging Stichting de Opbouw is het duidelijk dat vanwege 'voodoo' veel meisjes uit hun diverse opvanghuizen weglopen en dat, wanneer ze worden vastgehouden, de meisjes een risico lopen door 'voodoo' 'gek' te worden. De sociaal-psychologische hulpverlening, vervolgens, denkt daarbij dat exorcisme ('de-voodoo-isering') een oplossing kan bieden voor de meisjes om uit de knellende greep weg te komen. Advocaten die de belangen van de meisjes verdedigen in asiel- en B-17 procedures refereren ook aan de knellende, dreigende en occulte 'voodoo'-rituelen waaraan hun jonge cliënten in Nigeria (en soms ook in Nederland) onderworpen zouden zijn geweest.

6.3 'Voodoo' als verhullende term

'Voodoo' wordt op de eerste plaats vooral gezien door deze en andere instellingen als een domein van angst. De vraag die zich voordoet is: waarom en hoe wordt dit beeld in stand gehouden en in welke zin is hier sprake van verhulling en mystificatie, waaronder mogelijk bepaalde belangen schuilgaan? Een voorbeeld van mystificatie is het onlangs door Terre des Hommes uitgegeven onderzoeksrapport *'Handel in Nigeriaanse meisjes naar Nederland'*. Terre des Hommes stuitte reeds enige jaren geleden op de handel in jonge meisjes uit Afrika en publiceerde een rapport daarover in 1997. Omdat met name de stroom meisjes uit Nigeria de aandacht trok, besloot Terre des Hommes nader onderzoek hiernaar te doen en nam daarvoor een Nigeriaanse belangenorganisatie in de arm: het Nigerian Democratic Movement in the Netherlands (NDMN). Het doel van het onderzoek was de omvang en aard van de handel in meisjes onder de aandacht te brengen van de Nederlandse samenleving en het politiek bestuur.

Het NDMN voerde het onderzoek uit onder de 'eigen' achterban en nam in totaal 61 interviews af met de meisjes, hun klanten, familieleden, hun handelaren en madams. Het rapport biedt veel details over de praktijken van handelaren, de achtergronden van de meisjes en hun families, terwijl opvallenderwijs op het terrein van 'voodoo' daarentegen geen enkele poging wordt gedaan om een genuanceerd beeld te schetsen. Integendeel, consequent houdt de NDMN vast aan het gebruik van het woord 'voodoo' en plaatst dit in een sfeer van angst en exotisme die vooral appelleert aan de gevestigde westerse denkbeelden daaromtrent. Zo stelt het rapport bijvoorbeeld:

"De handelaren contracteren hun eigen voodoo-priesters als traditionele rechters. Tezamen met de handelaar worden het meisje en haar ouders naar de traditionele rechter gebracht, waar onder het bijzijn van deze rechter een mondelinge afspraak over de terugbetaling wordt gemaakt. Hierbij wordt gebruik gemaakt van voodoo-rituelen" (p. 12).

Alhoewel het juist is dat er ten overstaan van een priester een mondeling contract wordt gesloten (zoals uit de case van Monday ook naar voren is gekomen) trekt het rapport de zogenaamde 'voodoo'-rituelen in een sfeer van angst, dwang en volledig verlies van vrije wilsbeschikking:

"Een voodoopriester die lichaamseigen stoffen van een persoon bezit, zoals nagels, haar, bloed,bezit die persoon" (p. 20).

"De meisjes verzetten zich, maar door voodoo-rituelen hebben ze uiteindelijk geen keus. Door voodoo kan fysieke schade vanaf een afstand worden berokkend. Door deze destructieve werking is het een ideaal dwangmechanisme" (p. 21).

"Een slachtoffer voelt zich overgeleverd aan de spirituele gaven van de priesters. Hij of zij is tot alles in staat om te zorgen dat de krachten die de priesters aanroepen positief voor hem of haar zullen uitvallen. Er is geen zicht op wat de

priesters kunnen en doen en of zij hun gaven positief of negatief gebruiken. Zodoende ontstaat er een ongelijke machtssituatie tussen de priester en het slachtoffer" (p. 27).

Hier is sprake van een verhullend, mystificerend en exotiserend spraakgebruik. Dwang en intimidatie worden neergelegd bij een niet nader genoemde, ongespecificeerde groep van 'priesters', terwijl de bron van angst wordt gezocht bij een niet-geanalyseerde rituele praktijk van 'voodoo', wat dat dan ook moge zijn. Aan de hand van andere gegevens, zoals rond de vervaardiging van 'voodoo'-pakketjes wordt getracht de 'voodoo'-achtige dimensie van die rituele praktijk aan te tonen.

Dit alles is des te opmerkelijker wanneer men zich realiseert dat dergelijke inzichten en uitspraken niet alleen als basis fungeren van het beleid dat door politie en hulpverlening wordt gevoerd ten aanzien van 'voodoo', maar dat ze in dit geval 'geproduceerd' zijn door Nigerianen. Desgevraagd bleek dat bij enkele van de betrokken Nigerianen uiteraard een veel complexer, genuanceerder en bovenal reëler beeld bestond van wat deze 'voodoo'-praktijken in feite behelzen. Er bleek een nauwkeurige kennis aanwezig te zijn over typen heiligdommen, over de specifieke kwalificaties daarvan ten aanzien van het bestrijden van problemen als kinderloosheid, werkloosheid, hekserij en dergelijke. Het woord 'voodoo' heeft in die context geen betekenis, terwijl in de Nederlandse context er evenmin werkelijke inzichten mee worden geschapen.

In feite bestendigt niet alleen het rapport '*Handel in Nigeriaanse meisjes*', maar ook de wijze waarop door hulpverleners in bredere zin over de problematiek gesproken wordt, het beeld van 'voodoo' als een praktijk waarmee de vrije wilsbeschikking aan de meisjes (en soms ook aan hun ouders) wordt ontnomen. Het kunnen aantonen van deze intimidatie en dwang is voor de meisjes, hun *operators* en madams van belang voor het kunnen aangaan van een asielpcedure en het, tijdelijk, kunnen verblijven in Nederland.

Wat niet beschreven wordt in het rapport is waar en hoe precies de intimidatie van de meisjes tot stand komt. Zowel politie als hulpverlening maken gewag van het diepe gevoel van angst en intimidatie die het leven van de meisjes lijken te beheersen. Vaak moet sociaal-psychologische of klinisch-psychologische hulp worden ingeroepen als de meisjes 'gek' dreigen te worden en allerlei vormen van psychotisch verdrag vertonen onder druk van deze angsten.

Zonder iets aan de gevoelens van angst en intimidatie te willen afdoen is het zeer de vraag of bij voorbaat kan worden aangenomen dat 'voodoo' of de priesters die in Nigeria hun praktijken hebben daar iets mee van doen hebben. De bronnen van angst kunnen immers zeer divers zijn, variërend van fysiek geweld van de zijde van de *operators*, tot het in gebreke blijven van de meisjes om de financiële verplichtingen na te komen die zij al dan niet vrijwillig zijn aangegaan in het aflossen van hun zogenaamde 'schulden'. Toch vindt hulpverlening vaak plaats in termen van het 'verbreken van de voodoo-betovering' (zie bijv. p. 37 van bovengenoemd rapport).

6.4 'Voodoo' in de hulpverlening

De Stichting de Opbouw heeft de wettelijke zorgplicht voor AMA's en stelt derhalve ook de Nigeriaanse meisjes onder zijn voogdij. De Opbouw ziet zich geconfronteerd met een groot aantal meisjes die na korte of lange tijd uit de opvanghuizen verdwijnen. Voor een belangrijk deel wordt dit 'wegloop'-gedrag verklaard vanuit 'voodoo'. De handelaar of madam zou via 'voodoo' zo'n enorme greep op het meisje hebben dat de druk om altijd naar deze seksexploatanten terug te keren onweerstaanbaar is. Voor veel voogden is dit een belangrijke reden om, zoals al eerder in dit rapport is vermeld, bijzonder beschermend met de meisjes om te gaan. Er is daarbij vaak sprake van een extreme bezorgdheid over het geestelijk welzijn van de meisjes die onder hun voogdij staan. Niet zelden speelt in deze houding van voogden een rol 'uit ervaring te weten hoe erg het is onder voodoo te staan' en een zoektocht naar methoden om de 'betovering' te breken. De meisjes zouden erg bang zijn om de voogden over dit soort zaken in vertrouwen te nemen of er überhaupt over te praten.⁴ Tegelijkertijd geeft Stichting de Opbouw volmondig toe dat in veel gevallen het contact tussen voogd en pupil zich tot eens per maand beperkt en er derhalve maar zelden sprake zal zijn van een vertrouwensband.

Dit maakt het des te opmerkelijker dat zowel Stichting de Opbouw als individuele voogden de verklaring 'voodoo' voor het gedrag van de meisjes nadrukkelijk lijken te accepteren. Alhoewel de zorg die aan de meisjes besteed wordt zonder meer grote waardering verdient en de bezorgdheid over 'voodoo' uit de beste bedoelingen lijkt voort te komen, is echter grote voorzichtigheid geboden. Het is niet aan te nemen dat er onder de voogden werkelijke en genuanceerde inzichten bestaan omtrent de rituele praktijken in Nigeria, terwijl evenmin is aan te nemen dat hun sporadisch contact met de pupillen tot verdere kennis heeft geleid. Voorzichtigheid is daarom vooral geboden ten aanzien van opvattingen die sommige voogden in (telefoon)gesprekken huldigen van waar het in de 'voodoo'-angsten op aankomt.

In dergelijke vormen van hulpverlening lijkt de verklaring 'voodoo' toch vooral bedoeld om één inherente paradox in het beleid 'op te lossen'. Enerzijds is het voogdijbestel in Nederland geënt op de gedachte dat minderjarigen (volgens de Nederlandse wet, maar niet volgens Nigeriaanse regels) in juridische termen nog niet over de 'vrije wil' beschikken. Dit gaat gepaard met ideeën over kinderlijke onschuld en over de bewaking van die onschuld, waarvoor het wettelijke voogdijschap eveneens verantwoordelijk is. Anderzijds is zowel de asielpcedure als het systeem van opvanghuizen noodzakelijkerwijs dusdanig open dat iedere jongere een grote mate van vrijheid geniet om te gaan en staan waar hij of zij wil en om alle onschuld te verliezen. Er wordt impliciet verondersteld dat niemand van deze leeftijdsgroep zich uit vrije wil met 'voodoo' bezig zal houden of een verbintenis zal aangaan met seksexploatanten en handelaren. Met andere woorden: de betekenis van 'voodoo' wordt vooral beschouwd vanuit strikt westers culturele opvattingen, wensen en ideeën van de vrije wil: de westerse vrije wil wordt geprojecteerd op de handelingen en omstandigheden van jongeren uit een andere cultuur. Door het verbreken van de 'voodoo' hoopt men de eigen vrije wil van de meisjes weer te herstellen, zodat de meisjes 'zelf over hun lot kunnen beslissen', terwijl tegelijkertijd de juridische context van het nog niet kunnen beschikken over dat eigen

⁴ Voor voogden is uiteraard het vaststellen hoeveel jonge meisjes in feite weten van en ervaring hebben met dergelijke rituele praktijken een moeilijke zaak; misschien praten de meisjes niet veel, eenvoudigweg omdat ze geen werkelijke ervaringskennis hebben.

beslissingsrecht in stand blijft.

Het 'voodoo'-model verschaft voogden een kader om aannemelijk te maken waarom voogdij in zoveel gevallen lijkt te mislukken: omdat meisjes vaak 'tegen hun wil, maar vanwege bovennatuurlijke druk' verdwijnen. De wettelijke grondslag van voogdij wordt echter daarmee niet aangetast. Er is daarom bij de Stichting de Opbouw weinig stimulans aanwezig om zowel het onderwerp van 'vrije wilsbeschikking' als dat van 'voodoo' aan een nadere, cultureel georiënteerde, reflectie te onderwerpen, of daar verder zicht op te krijgen.

6.5 'Voodoo' als bewijslast?

Voor de politie, IND en Vreemdelingendienst lijkt het belangrijk te kunnen aantonen dat de intimidatie, dwang en het ontnemen van de vrije wil van de meisjes vooral komt uit de hoek van de handelaren. Het 'voodoo'-verklaringsmodel past hier in een denkkader waarin uitbuiting, illegaliteit en criminaliteit de belangrijkste trefwoorden zijn. Mensenhandel wordt beschouwd als een criminele activiteit en *operators* zullen alles gebruiken om cliënten onder druk te zetten en winst te maken: dus ook 'voodoo'. Een ongedifferentieerd en ongenueanceerd beeld van 'voodoo' heeft hier vooral te maken met het oproepen van een beeld van manipulatie. 'Voodoo' wordt gebruikt om de meisjes willoos te maken.

Uit de politierapportage met betrekking tot een aantal zaken die tegen handelaren zijn aangespannen komen belangrijke bewijzen voor deze praktijken naar voren. Zo werd één van de betrokken meisjes na aankomst in Nederland in een flat in de Bijlmer door haar madams onderworpen aan een zeer intimiderende 'voodoo'-praktijk. De madams namen haar hoofd- en schaamhaar af, knipten vinger- en teennagels af en stelden daarvan een 'voodoo'-pakketje samen dat zij in hun bezit hielden. Op die manier, zo hadden zij het meisje ingeprent, konden zij een ernstige vloek over haar uitspreken wanneer zij niet meer aan de madams zou gehoorzamen. Uiteraard gaat het hier om een pervertering, om een verbastering van praktijken die bij heiligdommen plaatsvinden en daar meestal een geheel andere betekenis en intentie hebben. Deze madams, die op geen enkele manier als traditioneel priester te kwalificeren zijn, misbruiken opzettelijk culturele voorstellingen, ideeën en praktijken, uitsluitend voor eigen gewin, op een manier die ook in Nigeria als volstrekt illegitiem zal worden aangemerkt.

Een discussiepunt is echter of mensensmokkel inderdaad in alle gevallen zo manipulatief is en of kan worden aangenomen dat wat in Nederland als 'illegaal' wordt bestempeld ook in Nigeria zo beleefd wordt. Ook in Mondays geval blijkt dat in geen van de stappen die zij zet in Nigeria om tezamen met John in Europa te komen er een notie van illegaliteit of criminaliteit aanwezig is. Noch bij de eerste twee heiligdommen die zij bezoekt, noch bij de vervaardiging van de 'voodoo'-pakketjes is er weinig waarover zij zich verbaast, of geïntimideerd of gemanipuleerd voelt door de 'voodoo'-rituelen die zij ondergaat. Beiden lijken in eerste instantie uit eigen keuze en bij het 'volle verstand' het bindende contract aan te gaan. Vanuit dat Nigeriaanse perspectief gezien en in het kader van de praktijken bij de eerste twee heiligdommen die zij bezoekt, is het eerder Monday dan John die zich uiteindelijk aan iets 'illegitiems' schuldig maakt, namelijk het niet toekomen aan de verplichtingen die zij zelf willens en wetens jegens John heeft aangegaan. Het is pas in een latere fase dat Monday zich gevangen weet, niet alleen in een torenhoge schuld waar zij nooit van af zal kunnen komen, maar ook in een veel agressievere rituele praktijk (de zeven dagen in de pot van klei), waar

haar handelaar een grote rol in speelt (waarschijnlijk heeft hij het heiligdom met geld daartoe weten te bewegen).

Nuancering van het begrijpen van wat als 'voodoo' wordt aangemerkt is dus geboden. Enerzijds kan het inderdaad gaan om manipulatieve praktijken, die ook in Nigeria nauwelijks acceptabel zijn en dus bij gebrek aan een betere term als 'voodoo' worden betiteld door de slachtoffers. Anderzijds wordt de zaak gecompliceerd door de belangen die de meisjes zelf ook hebben bij een succesvolle handel van hen naar Nederland. Het betitelen van praktijken bij heiligdommen als 'voodoo' kan er op gericht zijn een modus te vinden waarmee zowel meisjes, handelaren als andere betrokkenen met een situatie omgaan die in Nigeria als legitiem wordt beschouwd maar in het westen als crimineel te boek staat. Met andere woorden, het kan niet worden uitgesloten dat ook de meisjes zelf menen er baat bij te hebben een bepaalde praktijk als 'voodoo' af te schilderen ten overstaan van westerse functionarissen. Het krijgt dan de betekenis onvrijwillig te hebben meegewerkt aan een smokkelpraktijk die in Nederland als illegaal kan worden bestempeld, namelijk het kopen van een verblijf in Europa voor onwettelijke doeleinden. In die zin krijgt 'voodoo' de betekenis van verhulling van daden die in het westen als crimineel zouden kunnen worden beschouwd en waaraan zo'n meisje wellicht met overgave heeft deelgenomen. Dit sluit, opnieuw, uiteraard niet uit dat handelaren manipulatief met 'voodoo' kunnen omgaan ten aanzien van de wens van de meisjes om in Europa terecht te komen. De kennis van jonge mensen van lokale rituele praktijken is waarschijnlijk beperkt en hoe meer zij er zelf van overtuigd zijn dat het om 'voodoo' gaat des te krachtiger zullen zij betogen dat dit tegen hun vrije wil was en zij niet verantwoordelijk gehouden kunnen worden van de illegale daad waaraan zij zich in het westen schuldig lijken te hebben gemaakt.

Voor de politie is een belangrijk 'bewijs' van de manipulatieve en oppressieve aard van 'voodoo' echter ook het vinden van de zogenaamde 'voodoo'-pakketjes. Wanneer deze worden aangetroffen bij de handelaar of de madam vermoedt de politie dat deze objecten onderdeel zijn van de intimidatie en de 'slavernij-achtige' dimensies van dit verschijnsel. Zonder te twijfelen aan het uitbuitende karakter van de seksindustrie en de torenhoge schulden die de meisjes geacht worden af te betalen, is het in het geheel nog niet duidelijk of deze 'pakketjes' als een belastend bewijs kunnen worden aangevoerd. Zoals ook uit Mondays verhaal bleek, en door andere verhalen wordt bevestigd, kunnen deze pakketjes veel symbolische betekenissen hebben, variërend van schoonheid, vruchtbaarheid tot bezegeling van een verbintenis en bescherming op reis. Zo heeft de politie bij een inmiddels veroordeelde handelaar een pakketje aangetroffen met daarbij een op cassetteband ingesproken instructie van de priester die het pakketje vervaardigd had. Maar ook hier ging het om verschillende substanties (verpakt in tien afzonderlijke pakketjes), variërend van poeders, smeerseltjes en stukjes ijzer, die voornamelijk bescherming van het lichaam tegen allerlei kwade invloeden ten doel hadden. Uiteraard kunnen de pakketjes ook manipulatief bedoeld zijn, of bedoeld om een ander kwaad te berokkenen wanneer hij of zij niet zal gehoorzamen.

Echter ook ten aanzien van de kwestie van de pakketjes is voorzichtigheid geboden, omdat het onwillekeurig gebruik van de term 'voodoo' versluisend kan werken en het zicht wegneemt op deze variatie van betekenissen waarmee de pakketjes zijn samengesteld. Door het als 'voodoo' te bestempelen, wordt verhinderd om preciezer te kijken naar de culturele interpretatie van wat als belastend bewijs kan gelden. Er zal daarom veel nauwkeuriger

moeten worden gekeken naar het precieze moment waarop het meisje of de jonge vrouw meent dat haar vrijwilsbeschikking haar door de handelaar werd ontnomen en met welke middelen hij haar ook langs spirituele weg in zijn greep probeerde te krijgen. Met andere woorden: het gaat om een procesbenadering van het probleem waarbij het beeld van in eerste instantie vrijwillige medewerking van het meisje verandert in dat van een 'fuik' van waaruit zij in latere instantie niet meer weg kan komen. Maar het is een fuik, op de eerste plaats opgezet door handelaren en niet door heiligdommen in Nigeria, die daarom niet bij voorbaat van intimiderend occultisme beschuldigd kunnen worden.

6.6 De rol van de media

Tot slot dient nog te worden opgemerkt dat een ander belangrijk domein van versluiering van een beter begrip van rituele praktijken in Afrika wordt gevormd door de media. De combinatie van 'voodoo', seksualiteit en jeugd appelleert sterk aan allerlei fascinaties van de westerse samenleving waar de media gretig op inspringen. De westerse verbeelding van de samenhang tussen 'voodoo' en prostitutie sijpelt mede dankzij de media-aandacht door naar Nigeria en zelfs naar Edo State en Benin City. Ter plaatse levert dit grote beroering op, met name onder de lokale elite, over het nationale en internationale imago van Edo, als zou het een belangrijke toeleverancier zijn van prostitutie op mondiaal niveau. Enkele lokale actie- en belangengroepen richten zich nu op het verbeteren van dit imago, zoals ook bepaalde vrouwengroepen die zich opwerpen als nieuwe NGO's, zoals uit dit krantenbericht van 25 oktober blijkt:

" The wife of the State governor, Mrs. Eki Igbinedion has taken up the task of finding ways through which the trend that has seen the debasement of Bini womanhood can be stopped. In an effort to combat the scourge which has given Edo State a bad name, Mrs. Igbinedion has formed a NGO, *Idia Renaissance*, to fight prostitution and other social vices... She said Idia, the name of a legendary Bini warrior queen was chosen as the name of the NGO to symbolise the virtue of dignity and self respect that Idia represents in Bini cosmology. She lamented that the traffick in women was repeatedly being linked to Edo State and reminded mothers of their responsibility to instil into their daughters and sons, moral values."

Ook de NDMN ontwikkelt zich door de media-aandacht voor hun rapportage en de specifieke expertise en kennis die zij lijkt te bezitten op het terrein van 'voodoo' en prostitutie als een soort 'informatieproducent'. Als belangrijkste vertegenwoordigend orgaan van de Nigeriaanse gemeenschap in Nederland onderhoudt de beweging goede relaties met de pers. Ook heeft ze meegewerkt aan een Zembla-documentaire over dit onderwerp, waarin leden van de beweging veel meer over het netwerk van handelaren en madams te bleken weten dan zij op eerdere momenten aan diverse instanties hadden laten doorschemeren.

Opvallenderwijs is tot op heden geen van de persberichten erop gericht geweest het beeld van 'voodoo' te nuanceren en te specificeren. De media blijven daarmee bijdragen aan de populaire noties over 'voodoo' zonder iets van de onrust hierover weg te nemen.

6.7 Conclusie

In dit hoofdstuk is aan de orde gesteld de wijze waarop bij diverse instanties en hulpverleningsinstellingen vage en populaire noties blijven rondgaan en van elkaar worden overgenomen. Dit proces, deels aangewakkerd door de overstelpende media-aandacht, is hier als de 'politiek' van 'voodoo' benoemd. Het feit dat er nauwelijks pogingen zijn gedaan in de afgelopen jaren om een beter zicht te krijgen op de problematiek van 'voodoo' is in dit hoofdstuk geïnterpreteerd als het resultaat van verhullend spraakgebruik. Het woord 'voodoo' stelt ieder van de betrokken instanties (politie, IND, Stichting de Opbouw, advocatuur, NDMN enz.) in staat ten aanzien van deze problematiek eigen belangen en prioriteiten te bepalen en eigen uitgangspunten te huldigen. Onder andere door gebrek aan kennis van de lokale, religieuze systemen heeft deze 'leegheid' van het begrip bij deze instanties bijgedragen aan de bestendiging van de problematiek. 'Voodoo' is daarmee een 'Nederlands' probleem geworden. Immers, in Nigeria is 'voodoo' niet bekend. 'Voodoo' als grond voor asiel en verblijf in Nederland is in die zin voor nader onderzoek vatbaar. Elk van de betrokken instanties zal veel preciezer en kritischer het gebruik van die term door handelaren, madams en slachtoffers moeten 'ontleden' voordat conclusies worden getrokken.

Hoofdstuk 7 Conclusies en aanbevelingen

Met de titel 'Een schijn van voodoo' hebben we willen aangeven dat er in zowel Nigeria als Nederland verschillende voorstellingen bestaan van het begrip 'voodoo'. Wij onderscheiden vier hoedanigheden waarin het begrip zich manifesteert:

- Ten eerste is er *voodoo* in de Caraïbische betekenis van het woord. Hierin spelen allerlei sinistere beelden een grote rol in de populaire trant van 'poppetjes doorboord met spelden' die door verspreiding via de media in het Westen gemeengoed zijn geworden.
- Ten tweede is er *vodun*, waarmee in sommige delen van West-Afrika een cultuscomplex wordt aangeduid waarin geestesbezetenheid een grote rol speelt. Het gaat hier om religieuze groepen van vooral vrouwen, die elkaar in allerlei aspecten van het alledaagse leven ondersteunen.
- Ten derde is er 'voodoo' in een manipulatieve betekenis van het woord. Het gaat hierbij vooral om allerlei intimiderende praktijken van handelaren die bepaalde rituelen misbruiken om de betrokken meisjes angst in te boezemen. Voor de meisjes vormt deze 'voodoo' een krachtige en realistische werkelijkheid en zij hebben vaak weinig mogelijkheden om daar kritisch of afstandelijk mee om te gaan.
- Ten vierde is er 'voodoo' in een meer verhullende betekenis van het woord. Dit heeft vooral betrekking op hetgeen in Nederland gebeurt. In deze zin kan de term door en voor de meisjes worden gebruikt als een verklaring voor hun handelen, terwijl het aan de andere kant bij instanties en overheid een mystiek en deels onbegrepen beeld over Afrika oproept.

In dit rapport hebben we ons voornamelijk geconcentreerd op de laatste twee betekenissen van de term 'voodoo'. Op deze terreinen doen zich, zo blijkt uit de praktijk, de meeste problemen voor bij justitie, politie en hulpverlening, waarbij constante spraakverwarring een van de minst ernstige is.

Wij stellen ons op het standpunt dat enerzijds een goed begrip van de culturele praktijk in Nigeria een vereiste is, maar dat tegelijkertijd de denkbeelden over 'voodoo' in Nederland een essentieel onderdeel van de problematiek zijn. Dit wordt weerspiegeld in de conclusies en aanbevelingen die we aan deze rapportage willen verbinden.

7.1. Enkele samenvattende conclusies.

- *Heiligdommen zijn van grote betekenis.*

In het leven van de meisjes die naar Europa komen, spelen voor vertrek uit Nigeria heiligdommen een belangrijke rol. Veel kenmerken van deze heiligdommen zijn aan bod gekomen en benadrukt is dat het hierbij gaat om een zeer gebruikelijk aspect van lokale culturele tradities. Onder meer blijkt dat de meisjes bij dergelijke heiligdommen hun 'contract' met mannen die beloven dat ze hen naar Europa zullen brengen, bekrachtigen met enkele rituelen. Bij de bezegeling van deze verbintenissen wordt tevens lichaamseigen materiaal gebruikt (nagels, haar e.d.) dat verwijst naar de identiteit van de betrokkenen. Vaak

worden er pakketjes samengesteld van deze en andere substanties (poeders, kruiden, smeersels, stukjes ijzer) zodat daarmee een brede en rijke lading van symbolische krachten en gewenste effecten ontstaat. Dit wordt op zichzelf niet of nauwelijks als intimiderend ervaren door de meisjes. Evenmin wordt er gedacht dat de betrokken traditionele priesters deel hebben aan eventuele criminele praktijken van de handelaren. De term 'voodoo' is van geen enkele betekenis voor het begrijpen van deze, cultureel breed geaccepteerde praktijken bij dergelijke heiligdommen.

- Rituele praktijken worden misbruikt voor manipulatie door handelaren.

In veel gevallen sluiten de meisjes, al dan niet in samenspraak met hun ouders, een overeenkomst met de handelaar die voor de reis naar Europa zorgt. De Edo-samenleving is sterk doortrokken van het verlangen om naar Europa te reizen en daar fortuin te maken. De meisjes lopen daarbij in een fuik, waarbij niet alleen sprake is van torenhoge, nauwelijks aflosbare schulden, maar ook van intimiderende rituele praktijken waar juist deze handelaren een grote hand in hebben. Doel van deze rituelen, zoals die ook in woningen in Nederland kunnen plaatsvinden, is een bedreigende context te scheppen waarin de meisjes onder grote druk komen te staan om die schuld ook inderdaad af te betalen. Deze druk komt niet alleen uit de rituele context van angst voort, maar ook uit fysieke bedreigingen en geweld. Het met geweld afnemen van lichaamseigen materialen zoals nagels, haar en dergelijke behoort daar ook toe.

Handelaren hebben daarbij ook de middelen en de mogelijkheden om traditionele priesters daarvoor 'in te huren'. Op die wijze ontstaat misbruik van een lokale, culturele traditie. Het is de vraag in hoeverre de meisjes zich ervan bewust zijn dat zij met een dergelijke manipulatie te maken hebben. Volledige kennis van lokale culturele tradities kan bij hen niet worden verondersteld. Bovendien staan de meisjes ook bloot aan allerlei beelden over 'voodoo' zoals die ook in het westen circuleren. Met andere woorden, we zijn ervan overtuigd dat de handelaren er effectief toe in staat zijn om voor de meisjes een werkelijkheid te creëren die zeer realistisch overkomt en hen veel angst inboezemt.

- Meisjes zijn niet uitsluitend slachtoffer.

Het rapport heeft aandacht gevraagd voor het feit dat ook de meisjes zelf veel praten over 'voodoo' als een verklaring voor het eigen handelen. Het plaatsen van meisjes uitsluitend in een slachtofferrol doet geen recht aan de mogelijkheden die zij zelf hebben om de verbeelding van 'voodoo' te manipuleren. Evenmin doet dit recht aan een culturele werkelijkheid waarin meisjes op bepaalde terreinen, zoals seksualiteit, al in een vroeg stadium als het ware 'meerderjarige' keuzes kunnen maken. Het rapport stelt daarom dat er geen algemeen geldende uitspraken gedaan kunnen worden over de dwangmatigheid of vrijwilligheid van alles wat als 'voodoo' wordt omschreven. Zowel handelaren als meisjes bevinden zich in een ambigue positie waarin zij beiden beelden over 'voodoo' manipulatief kunnen gebruiken. Dit is een complicerende factor die ertoe leidt dat van geval tot geval zal moeten worden bepaald in hoeverre dwingende manipulatie in het spel is en in hoeverre meisjes slachtoffer zijn geworden van een gewelddadige 'voodoo'-praktijk van handelaren. Handelaren worden met deze uitspraak op geen enkele manier vrijgepleit van waar zij door de meisjes van beticht kunnen worden. Wel leidt dit ertoe dat van geval tot geval nauwkeurig de culturele condities

waaronder een gevoel van dreiging en dwang is ontstaan onder de loep moeten worden genomen.

- *'Voodoo' verhult waar nadere kennis ontbreekt.*

Tot slot heeft het rapport ook vastgesteld dat de term 'voodoo' een eigen leven is gaan leiden binnen het Nederlandse bestel van AMA-beleid en opvang. We hebben geconcludeerd dat werkelijke kennis en inzicht over lokale culturele omstandigheden in veel gevallen ontbreekt. Tegelijkertijd zijn er helaas ook nauwelijks initiatieven genomen om deze situatie van 'kennisarmoede' te verbeteren. In veel opzichten werkt de verdwijning met onbekende bestemming van zoveel AMA's verlamdend, leidt tot grote beroering in veel sectoren van de hulpverlening, maar verhindert vaak ook een beter begrip van de culturele achtergronden van dit gedrag. 'Voodoo' is in die situatie geworden tot een 'begrijpelijke' verklaring van een overigens nauwelijks doorgrond gedrag: want waarom zouden meisjes anders uit een veilige context van de hulpverlening toch alsnog in de prostitutie willen verdwijnen? Een projectie van Nederlandse denkbeelden over jeugd, minderjarige seksualiteit, kinderlijke onschuld en 'voodoo' op de situatie van deze AMA's is echter niet bevorderlijk voor een beter begrip. Dit rapport heeft daarom ook enkele bouwstenen willen aandragen voor een beter begrip van die culturele omstandigheden, inclusief de tegenstrijdigheden en tegengestelde belangen die alle culturen nu eenmaal eigen zijn.

7.2 Enkele antwoorden op de gestelde vragen

De politie benaderde het Afrika-Studiecentrum, zoals uiteengezet in het eerste hoofdstuk, met een aantal concrete vragen. In dit gedeelte van het rapport worden daarop een aantal antwoorden geformuleerd die tegelijkertijd ook de bedoeling hebben het perspectief duidelijk te maken waarmee in het onderzoek naar inzichten is gezocht. De verschuiving van optiek van het 'exotische' Nigeria naar een vaststelling dat denkbeelden van 'voodoo' ook met de eigen Nederlandse samenleving van doen hebben, zal hierin aan de orde komen.

a. Kan 'voodoo' worden opgeheven?

Deze veelgestelde, begrijpelijke vraag (ook uit de hoek van hulpverlening) heeft een verkeerd uitgangspunt. Het veronderstelt immers een dwangmatigheid die uit zou gaan van 'voodoo'. Het vraagt daarentegen niet hoe bepaalde overeenkomsten tot stand zijn gebracht, bijvoorbeeld tussen handelaar en meisje, en of en zo ja welke intimiderende context daarbij geschapen is. Bovendien bestendigt deze vraag een achterhaald beeld over de irrationaliteit en onwerkelijkheid van de godsdienst van mensen uit Afrika. Daarnaast zouden de meisjes het stellen van de vraag kunnen ervaren als een bevestiging van het zeer negatieve beeld van rituele handelingen uit hun eigen cultuur, zoals hen dat door de handelaren is ingeprent. Een betere vraag is daarom: hoe kan de intimidatie van de handelaren, die zich overigens zowel in Nigeria als Nederland bevinden, opgeheven worden? In de aanbevelingen wordt daarvoor een aantal suggesties gedaan.

b. Kunnen meisjes die onder invloed van 'voodoo' staan worden teruggestuurd?

Deze vraag is moeilijk te beantwoorden, mede omdat dit een kwestie is die niet van politieke

belangentegenstellingen is ontdaan. Van de meisjes zelf, hun voogden, en hulpverleners hoorden wij verschillende ervaringen over terugzending. Deze varieerden van: ze worden vermoord, ze moeten de rituelen opnieuw ondergaan, ze worden weer naar Europa gestuurd tot ze worden ernstig ziek. Er waren echter ook verhalen van meisjes die weer waren opgenomen in hun familie. Meisjes die succesvol terugkeren zijn diegenen die het gemaakt hebben in Europa en vervolgens zelf madam worden. Zij zijn echter over het algemeen niet teruggestuurd, maar uit eigen beweging teruggekeerd naar Nigeria.

Het is opnieuw van belang op te merken dat de notie 'onder de invloed van 'voodoo' staan' toch vooral moet worden uitgelegd als een verwijzing naar een intimiderende relatie met een handelaar en niet met een heiligdom. Het is dan ook niet reëel om van de heiligdommen en hun priesters te verwachten dat zij enige betrokkenheid tonen bij of invloed willen uitoefenen op de eventuele terugkeer van een meisje. Wel denken wij dat de meisjes er juist in spirituele termen baat bij zullen hebben om bij terugkeer een heiligdom te bezoeken om zich op die wijze van voldoende bescherming en persoonlijke kracht te verzekeren.

Het is mogelijk dat de context van 'voodoo'-dreiging die de handelaar geschapen heeft zo ernstig is, dat het meisje met recht voor allerlei negatieve effecten bang is en op grond daarvan asiel aanvraagt. Dit betekent dat van geval tot geval bekeken zal moeten worden hoe serieus de dreiging is die van de handelaar uitgaat.

c. Wordt de meisjes maar iets wijsgemaakt?

Dit is een veel gehoorde vraag waarvan de herkomst vooral ligt in de sterk gesecculariseerde Nederlandse cultuur. Voor sommigen is het maar moeilijk voor te stellen dat een niet-zichtbare wereld zo'n diepgevoelde invloed op een samenleving of op het doen en laten van mensen kan hebben. De vraag gaat daarenboven voorbij aan het feit dat in wat de meisjes als 'voodoo' betitelen wel degelijk elementen van bestaande culturele praktijken zijn 'verwerkt'. Zowel handelaren als meisjes maken op subtiele wijze gebruik en denken en handelen in een context van ideeën en praktijken die met grote ernst en gevoel van heiligheid worden beleefd. Zo is het afknippen van haar en nagels een zaak die zo sterk de eigen persoonlijke identiteit vertegenwoordigt dat daar nooit lichtzinnig mee wordt omgegaan (komt bijvoorbeeld iemand in het westen te overlijden dan zullen haar en nagels worden afgeknipt en naar het land van herkomst worden teruggezonden om aldaar te worden begraven). Intimidatie kan juist ontstaan, doordat er op geraffineerde wijze met deze zaken wordt omgegaan binnen een culturele realiteit waar zowel handelaren als meisjes deel van uitmaken. Met andere woorden, ook de handelaren zijn niet in een positie om zich buiten de eigen cultuur op te stellen en de meisjes daardoor maar wat op de mouw te spelden.

7.3 Aanbevelingen

De aanbevelingen concentreren zich rond de vragen welke hulpverlening er geboden zou moeten worden aan deze meisjes en welke maatregelen er genomen kunnen worden ter voorkoming van de handel van deze meisjes naar Nederland. De aanbevelingen zijn opgesplitst in aanbevelingen voor de Nederlandse en voor de Nigeriaanse situatie.

Wij zijn er ons terdege van bewust dat het uitvoeren van sommige van de aanbevelingen Nederland een nog aantrekkelijkere bestemming kunnen maken voor de AMA's uit Nigeria. Aan de andere kant achten wij het van groot belang de meisjes zo humaan mogelijk op te vangen en hen waar mogelijk perspectieven te bieden voor terugkeer.

7.3.1 Aanbevelingen voor de Nederlandse situatie

- Verhaal halen en schadeloosstelling

De torenhoge schulden aan handelaren houden de meisjes in een knellende greep. Deze schulden zijn zowel ontstaan in Nigeria als in Nederland. In Nigeria worden de meisjes geronseld en daarna naar handelaren en madams in Europa doorgestuurd. Een aanbeveling zou daarom kunnen zijn meisjes die in Nederland aangifte doen van intimiderende mensenhandel in de gelegenheid te stellen tevens een civiele procedure te laten starten tegen de handelaren die hier aanwezig zijn. Doel van die procedure zou dan zijn een geldelijke schadeloosstelling te verkrijgen die gebruikt kan worden om in Nigeria een nieuwe toekomst op te bouwen.

- Openen van een adequaat terugkeerperspectief

Het leven van AMA's in de opvang is gericht op het blijven in Nederland. De meisjes gaan naar Nederlandse scholen en leren vaardigheden die in Nederland van pas kunnen komen. De ervaring leert echter dat veel van hen toch verdwijnen, omdat zij menen een missie te hebben die koste wat kost moet worden volbracht, namelijk geld verdienen voor thuis en voor hun toekomst aldaar. Om duidelijk te maken dat hun toekomst in Nigeria ligt en hen daar betere mogelijkheden te bieden die toekomst op te bouwen zou de opvang meer moeten worden ingericht op een terugkeerperspectief. Dit houdt onder meer in dat onderwijs en het leren van vaardigheden gericht zullen moeten worden op het vergroten van de economische kansen van het meisje wanneer zij eenmaal terugkeert naar Nigeria. Meer vaardigheden maakt terugkeer naar familie in Nigeria aanzienlijk makkelijker en zij zal minder als een 'mislukking' worden beschouwd. Bovendien zal het dan in Nigeria eenvoudiger zijn een baan te vinden.

- Adequate sociale en sociaal-psychologische hulp

De opvang en hulpverlening doen hun uiterste best om voor de meisjes een veilige en vertrouwde context voor hun dagelijkse leven in Nederland te scheppen. Toch voelen veel meisjes zich vaak onbegrepen. Bovendien is de druk om toch weer contact te zoeken met hun handelaar of madam erg groot. De meisjes blijven daardoor een risicogroep die de kans loopt gemakkelijk in de kinderprostitutie te verdwijnen. Er zou meer 'terreinwinst' kunnen worden geboekt wanneer de sociale en de sociaal-psychologische hulp zich nadrukkelijker dan nu het geval is zou verdiepen in de culturele achtergronden van de meisjes. Met andere woorden, van

de hulpverlening een bredere en diepere kennisname van de culturele leefwereld van de meisjes moet worden verlangd .

- Adequate geestelijke zorg

Het blijkt dat meisjes baat hebben bij het lidmaatschap van christelijke kerken. Regelmatige kerkgang geeft hen steun en een gevoel van saamhorigheid. De kerken waar de meisjes gehoor vinden zijn vaak West-Afrikaanse, Ghanese kerken en soms ook Nederlandse kerken. Veel van de meisjes hebben de overtuiging dat de christelijke God sterker is dan de invloed van 'voodoo' die zij menen te ondervinden. De geestelijke leiders (van Afrikaanse kerken in Nederland zijn dit meestal Ghanezen) zijn vaak in staat hen te helpen bij het verminderen van de angstgevoelens die zij beleven. Dit geeft hen tevens de kracht om uit het prostitutiecircuit te blijven. Een kanttekening is echter wel dat sommige Afrikaanse kerken ook worden bezocht door mensen uit de Nigeriaanse netwerken in Nederland. Enige voorzichtigheid in de keuze van kerkgenootschap is daarom wel geboden.

- Vervolgonderzoek

Om meer inzicht te krijgen in de mogelijkheden die AMA's bij eventuele terugkeer naar Nigeria hebben voor het opbouwen van een toekomst is het van belang dat er meer onderzoek wordt gedaan. Dit onderzoek zou in Nigeria moeten plaatsvinden. Om beter inzicht te krijgen in de handel en om maatregelen te kunnen nemen om deze handel waar mogelijk te voorkomen, dient verder onderzoek zich ook te verdiepen in de wijze waarop in Nigeria het ronselen van de meisjes is georganiseerd, de belangen die daarbij spelen en de mogelijke reacties die daarop van lokale overheden verwacht zouden kunnen worden.

7.3.2 Aanbevelingen voor de Nigeriaanse situatie

- Voorlichtingsprogramma's voor ouders/familieleden en meisjes die zelf zouden kunnen vertrekken

Een probleem is het rooskleurige beeld dat in Nigeria vaak van het leven in Europa wordt geschetst, soms tegen beter weten in. De vraag is daarom in hoeverre meisjes en hun ouders weten wat hen te wachten staat bij aankomst in Europa. Uit berichten in Nigeriaanse kranten blijkt dat ouders en familieleden vaak weten dat hun dochters in de prostitutie gaan werken in Europa. Zij hebben echter vaak een onjuist beeld van de omstandigheden. In samenwerking met lokale (vrouwen)organisaties en bijvoorbeeld Nederlandse organisaties, zoals Novib, zouden voorlichtingsprogramma's opgezet kunnen worden in Nigeria die deze beeldvorming aanpassen.

- Benaderen van de lokale en traditionele overheden voor de opvang van meisjes

In de Nigeriaanse context is het afsluiten van overeenkomsten door meisjes met personen die zeggen hen naar Europa te kunnen brengen op geen enkele manier strafbaar. Desondanks kunnen pogingen worden ondernomen om de lokale overheden te betrekken bij, op de eerste plaats, het voorkomen van dwang, intimidatie en geweld in dergelijke praktijken en ten tweede bij het ontmoedigen van de meisjes om in deze smokkel mee te gaan. In het bijzonder zal daarbij de aandacht gericht moeten worden op het vorstendom. De invloed van de vorst is

immers van veel grotere betekenis in het sociale leven dan die van de staat. Er zou kunnen worden verkend, in samenspraak met de vorst, welke gezamenlijke belangen er gediend kunnen worden in het opzetten van programma's die tot doel hebben meisjes te ontmoedigen of voor opvang te zorgen bij terugkeer uit Nederland. Inmiddels is uit krantenberichten gebleken dat de vorst zich ook de negatieve publiciteit over Edo en kinderprostitutie aantrekt. Dit biedt een goed uitgangspunt om daar verder met hem over in gesprek te geraken.

- Opzetten projecten voor teruggekeerde meisjes

Bij terugkeer zouden de AMA's in eerste instantie kunnen worden opgevangen in projecten in Nigeria. Binnen deze projecten zouden de meisjes de mogelijkheid moeten krijgen om bijvoorbeeld een beroepsopleiding te volgen die hen perspectieven biedt om in Nigeria aan het werk te komen. Ook aan het leren omgaan met handelaren die zeggen nog geld van hen tegoed te hebben zou aandacht kunnen worden besteed. Deze projecten zouden door organisaties als Novib in samenwerking met lokale organisaties kunnen worden opgezet.

7.4 Afsluitende opmerking

Wij hopen dat deze verkenning een bijdrage kan leveren aan een beter begrip van de culturele achtergronden van de Nigeriaanse AMA's en een aanzet vormt voor de verdere ontwikkeling van geïnformeerde inzichten over deze meisjes en hun vaak precaire situatie. Vervolgonderzoek is nodig voor het formuleren van beleid en het verbeteren van de opvang. Een dergelijk verdiepend onderzoek zal naar onze verwachting niet alleen voor deze specifieke situatie belangrijk zijn, maar zal ook een veel wijdere betekenis hebben voor tal van andere gevallen waarin AMA's naar Nederland reizen.

Woordenlijst

Akpakpava	plaats waar heksen verondersteld worden zich te verzamelen
aro-n'oba	'de ogen of het gezicht van de Oba', de koning van het Benin-rijk, die spirituele macht bezit. Aro-n'oba is tevens de naam van een gemeenschapsheiligdom waar deze macht aangewend kan worden.
azen	heks: iemand die kwade krachten bezit waarmee aan anderen schade berokkend kan worden
B-17	tijdelijke verblijfsstatus van maximaal een jaar, voor personen die hangende een gerechtelijk onderzoek van belang kunnen zijn als getuigen of informanten
erewin	geestenwereld
hekserij	kwade kracht van een individu, die gebruikt wordt om anderen schade te berokkenen
juju	West-Afrikaanse term voor het gebruik van onzichtbare krachten die aangewend kunnen worden ten voordele van het individu die het gebruikt
love-medicin	middel dat gebruikt wordt om een (seksuele) partner aan zich te binden. De meest gebruikte middelen zijn: kruiden, al dan niet via incisies in het lichaam ingebracht, fijngemalen bladeren toegevoegd aan het badwater, speciale zeep en afgeschoren en verpakt schaamhaar
love-potion	hetzelfde als love-medicin, maar beperkt zich tot middelen die gegeten, gedronken of gesprenkeld worden
magie	rituele handeling om met behulp van bovennatuurlijke krachten van onpersoonlijke aard een concreet doel te bereiken
Mami Wata	oorspronkelijk een uit Europa of Azië afkomstige godheid, die voorspoed en rijkdom brengt. Ze wordt afgebeeld als een zeemeermin.
Oba	koning van het Edo of Benin volk, heerst over het Edo of Benin koninkrijk
Ogun	godheid van het ijzer en metaal, o.a. auto-ongevallen worden aan deze godheid toegeschreven
ohen	traditionele priester
Olukun	godheid die voorspoed, fortuin en vruchtbaarheid brengt
patrilineair	afstamming waarbij een individu lid wordt van de afstammingsgroep van zijn of haar vader
pentecostalisme	pinksterbeweging en haar belevingswereld
polygamie	huwelijksvorm waarbij een individu tegelijkertijd twee of meer echtgenoten heeft
polygynie	huwelijksvorm waarbij een man tegelijkertijd met twee of meer vrouwen is getrouwd
trokossi	het plaatsen van een meisje bij een heiligdom, waarmee zij een band krijgt, als een wederdienst of een inlossing van een verplichting

virilokaal	vorm van huwelijksvestiging waarbij een vrouw zich vestigt bij de familie van haar man
vodun	cultuscomplex van priesterlijke culten rond heiligdommen. De kenmerken zijn trance opgewekt door trommels, offers voor de goden, en inwijdingsriten voor degenen die de godheid van een dergelijke cultus vereren. De cultus komt voor in West-Afrika en het Caraïbisch gebied.
voodoo	een (Creools) woord dat oorspronkelijk afgeleid is van de (West-Afrikaanse) term <i>vodun</i> . Het is in het westen gepopulariseerd, waarbij vermeende occulte krachten een rol spelen.

Afkortingen

ASC	Afrika Studiecentrum
AZC	Asielzoekerscentrum
IND	Immigratie en naturalisatiedienst
IRT	Interregionaal Recherche Team
KM	Koninklijke Marechaussee
NDMN	Nigerian Democratic Movement Nederland (De Nigeriaanse Vereniging Nederland)
OC	opvangcentrum
UMS	Unit Mensensmokkel

Literatuurlijst

(Wetenschappelijke) publicaties

1983 Adebogola, E.A.A. (ed)

Traditional religion in West Africa. Ibadan: Daystar Press

1993 Anarfi, John K. and Kofi Awusabo-Asare

Experimental research on sexual networking in some selected areas of Ghana, *Health Transition Review*, vol. 3, supplementary issue, pp. 29-43

1992 Babatunde, Emmanuel D.

A critical study of Bini and Yoruba value systems of Nigeria in change: culture, religion and the self. Lewiston/Queenston/Lampeter: The Edwin Meller Press

1996 Bovenkerk, Frank (red)

De georganiseerde criminaliteit in Nederland: Het criminologisch onderzoek voor de parlementaire enquêtecommissie opsporingsmethoden in discussie. Gouda: Quint

1957 Bradbury, R. E.

The Benin Kingdom and the Edo speaking peoples of South-Western Nigeria. London: International African Institute

1997 Evers Rosander, Eva (ed)

Transforming female identities: Women's organisational forms in West-Africa. Seminar Proceedings no. 31. Uppsala: Nordiska Afrikainstitutet

1994 Girshick Ben Amos, Paula

The promise of greatness: Women and power in an Edo spirit possession cult. Thomas D. Blakely, Walter E.A. van Beek, and Dennis L. Thompson (eds.) *Religion in Africa*, pp. 118-135, London: James Currey

1997 Gore, C.D. and Nevadomsky, J.N.

Practice and agency in Mamy Wata

n.d. Gore, Charles

Ritual, performance and media in urban contemporary shrine configurations in Benin City, Nigeria

(forthcoming) Gore, Charles

An urban presence or the making of a tradition, Faber Museum

1992 Ijoma J. Okoro

'The Igbo in Edo and related studies', In: A.E. Afigbo (ed): *The image of the Igbo*, Vista bodies, pp. 19-29

1986 Kouasi, Goli

La prostitution en Afrique: Un cas: Abidjan Abidjan/Dakar/Lomé: Les Nouvelles Editions Africaines

1994 Moerkamp, Jos

Nigeria: mensen, politiek, economie, cultuur. Amsterdam/Den Haag: Koninklijk Instituut voor de Tropen/NOVIB/Ncos

1997 Ogbomo, Onaiwu W.

When men and women mattered: A history of gender relations among the Owan of Nigeria. Rochester: University of Rochester Press

1995 Okoye, Pat. U.

Widowhood: A natural cultural tragedie Enugu (Nigeria): Nucik Publishers

1983 Oppong, Christine (ed)

Male and female in West Africa. London: George Allen and Unwin

1987 Oppong, Christine (ed)

Sex roles, population and development in West Africa. Portsmouth: Heinemann/London: James Curry

1994 Orhewere, Chief E.T.O.

The springboard of customs and traditions in Owan (East-West), Edo state, Benin City (Nigeria):

Okoyo Enterprises

1993 Pickering, H. and H.A. Wilkins

Do unmarried women in African towns have to sell sex, or is it a matter of choice? *Health transition review*, vol. 3, supplementary issue, pp. 17-27.

1993 Robson, Elsbeth (ed)

'Rape: an investigation in the University of Benin, Ugbowo Campus, WIN Edo State'. In: Robson, Elsbeth (ed) *Breaking the silence: Women against violence*, Women in Nigeria (WIN) 1993, pp. 122-125

1998 Rosenthal, Judy

Possession, ecstasy, and law in Ewe Voodoo. Virginia: University Press of Virginia

1992 Saror, Stella F.

Spouse abuse: A study in Zamuru-Aria, Kaduna State, Nigeria

1986 Songue, Paulette

Prostitution en Afrique: L'exemple de Yaoundé. Paris: L'Harmattan

1996 Songue, Paulette Beat

'Prostitution, a Petit-métier during economic crises: A road to women's liberation? The case of Cameroon'. In: Sheldon, Kathleen (ed) *Courtyards, Markets, City Streets: Urban women in Africa*. London: WestviewPress, pp. 241-255

1996 Stoop, Chris de

Ze zijn zo lief, meneer: internationale vrouwenhandel en de bende van de miljardair. Antwerpen: Kritak

1969 Thomas, Northcote W.

Anthropological report on the Edo-speaking peoples of Nigeria, part one: Law and custom. New York: Negro Universities Press

1994 Vanwesenbeeck, Ine

Prostitutes' well-being and risk. Amsterdam: VU University Press

1985 Wenten-Lukas, Renate

Handbook of Ethnic Units in Nigeria Studien zur Kulturkunde, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag

rapporten en jaarverslagen

1999 De Opbouw

jaarverslag 1998

1995 Duin, R.H.G van, De Groenen

Notitie voor de Amsterdamse gemeenteraad: Betere perspectieven voor slachtoffers van internationale vrouwenhandel, 21-6-1995

1999 Inspectie jeugdhulpverlening en jeugdbescherming

De Opbouw, verslag van de inspectie jeugdhulpverlening en jeugdbescherming naar de organisatie en uitvoering van de voogdij en (vervolg)opvang van AMA's

1999 Inspectie jeugdhulpverlening en jeugdbescherming

Helderheid..... ook in het belang van dit kind

1999 Jansen en Jansen

Inzake Opsporing on-line: Het volledige rapport van de enquêtecommissie opsporingsmethoden en het Rijksrechercherapport RCID Kennemerland. Inzake opsporing op CD-ROM, Bijlage VIII: Deelonderzoek 1, Autochtone, allochtone en buitenlandse criminele groepen

1995 Kastel, A. van, Koldenhof E, en M. Smit

Het project *Kleine Wooneenheden voor alleenstaande minderjarige asielzoekers* opnieuw geëvalueerd. Vakgroep Orthopedagogiek, Rijksuniversiteit Leiden

n.d. Landelijk Bureau Vluchtelingen Werk

Vluchtelingen in de wereld

1997 Luth, Agnes, De Zwart, David en Monika Smit

Weg uit de KWE en dan? een onderzoek onder voormalige bewoners van "Kleine wooneenheden" voor alleenstaande minderjarige asielzoekers. Vakgroep Orthopedagogiek, Rijksuniversiteit Leiden

1997 Smit, M.

Redenen voor de vlucht, asielprocedure en overgang naar zelfstandigheid. Vakgroep Orthopedagogiek, Rijksuniversiteit Leiden

1998 Stichting Prostitutieprojecten

Jaarverslag 1997, Den Haag

1999 Stichting Prostitutieprojecten

Achter het cliché: hulp en dienstverlening aan prostituées in Den Haag. Werkmethode in ontwikkeling, Den Haag

1997 Terre des Hommes (Merel Hoogendoorn)

Kinderprostitutie in Nederland: een onderzoek naar de aard en omvang

1999 Terre des Hommes (Merel Hoogendoorn)

Handel in Nigeriaanse meisjes. Terre des Hommes en De Nigeriaanse Vereniging Nederland (NDMN)

1995 Touars, Babbe de en Marc van Osch

Tutu: Ghanese prostituées in Nederland

1999 Vellinga, Fokeline R.

West-Afrikaanse AMA's: Vermist, maar ook gemist? Een onderzoek naar de voorkoming van verdwijning van West-Afrikaanse alleenstaande minderjarige asielzoeksters (AMA's) uit opvangcentra in Nederland, Hogeschool Enschede, Academie Bestuur en Recht, bestuurskunde/Regiopolitie Noord- en Oost-Gelderland, Devisie Operationele Ondersteuning

1998 Venicz, Liesbeth en Ine Vanwesenbeek

Aard en omvang van (gedwongen) prostitutie onder minderjarige (allochtone) meisjes Nisso, Utrecht

1997 Vergouw, G. M.

De magische wereld binnen het recht. Scriptie rechtsantropologie, Katholieke Universiteit Nijmegen

1998 Vergouw, G. M.

Culturele delicten in Nederland: welk recht spreekt? Artikel sectie Volksrecht/rechtsantropologie, Katholieke Universiteit Nijmegen

tijdschriftartikelen

1989 Ajoa Yeboah-Afari

Ghanaian prostitutes fight AIDS with condoms, *New African*, januari 1989

1999 Beekman, Bor en Milena Mulders

De voodoo-hoertjes van Nederland. *Nieuwe Revue*, 15-22 september 1999, 28-35

1999 Christiaans, Alexandra

'We kunnen alleen maar raden wat hun is overkomen': De afhankelijke positie van alleenstaande minderjarige asielzoekers, *Opzij*, november 1999, pp. 100-103

1999 Double, Rachel

Please don't make us leave, *London weekly times*, september 1999

1999 Elberse-Kiggundu, Cecilia

Sex slaves for sale. *New African*, december 1999, pp. 24-25

1994 Jasper Geel en Gerlof Leistra

Klein Accra: Ghanese gemeenschap werkt in stilte aan onzekere toekomst, *Elsevier*, 21-5-1994, pp. 24-27

1999 Johnson, Dayo

Female doctor dies chasing US visa, *Vanguard Transmitted Sunday*, 3 oktober 1999

1990 Jones, Adam

Tweehonderd jaar prostitutie: Hoeren hadden erkende positie, *Ghana Nieuwsbrief*, jrg. 8, nr. 1, feb. 1990, pp. 28-33

1994 Jordon, Tamara

Prostitution exists in Moslim cities, *Student Publication Inc.*, 1994

1992 Kleiwegt, Margalith, en Ad van Denderen

My Litte Ghetto: Het jaar van de Ghanezen, *Vrij Nederland*, 8 januari 1992, pp. 14-19

1990 Kroon, Harriët

Van de hemel in de val: Ghanezen in Nederland, *Onze Wereld*, oktober 1990, pp. 10-15

1999 Olewale, Olu, Doyin Adegbulugbe en Joris Casteren

Sex export: Dirty details of young Nigerian girls being sent to Europe for prostitution. *Newswatch* 1999

n.d. U.M.

Seksueel misbruikt en illegaal. *Nieuwsbrief Targuia*, nr. 3, juni/juli 1997

n.d Visser, Jan H.

Current events: Legislating Dutch prostitution. Dutch preparation for a different prostitution policy. *Black Swan Review*

n.d. Wijers, Marjan

Humaan versus humanitair: verblijf voor slachtoffers van vrouwenhandel. Keerzijde: informatieblad van de Stichting Tegen Vrouwenhandel, pp. 16-18

krantenartikelen en internetartikelen

'Afrikaanse asielzoeksters verdwijnen in Nederlandse sexclubs' *ANP*, 21-9-1996

'Alleen Nigeriaanse meisjes zwijgen als het graf' *Trouw*, 24-9-1999, Joop Bouma

'Angst en onzekerheid onder de Ghanezen in Nederland: Op weg naar de hemel' *NRC Handelsblad*, Alfred van Cleef, 13-7-1991

'Asielmeisjes Nigeria weren' *Het Parool*, 24-3-1999

'At home with crime' *The News*, Lagos (Nigeria), 27 september 1999

'Benedicta moest met alle geweld het vliegtuig in' *de Volkskrant* 15 juli 1999, Wil Thijssen

'Benin speelt overal de hoer' *Algemeen Dagblad*, 30-10-1999, Arnold Zevenbergen

'Bloedbroeders terroriseren universiteiten van Nigeria' *Trouw*, 27-8-1999, Esther Bootsma

'Delict met toekomst' *Het Parool*, 25-8-1999, Marije Vlaskamp

'Familie dwingt minderjarige asielzoekers vaak tot prostitutie' *ANP*, 16-5-1997

'Handel nu ook in echte vrouwen' *Sjonnie*, 24-8-1999

'Hoe aids te voorkomen bij illegale prostituées' *de Volkskrant* 24-11-1994, Ineke Jungschleger

'Mensensmokkel naar Nederland', (red. W.J. de Bruin), 1999

'Netwerk begint vanuit Nigeria: Rijkswacht denkt dat autoriteiten meewerken aan smokkel van meisjes' *Trouw*, 21-9-1996, Joop Bouma

'Nigeriaanse maffia is puzzel met vele kleine stukjes' *De Standaard*, 2 september 1997

'Nigeriaanse meisjes via asielprocedure in prostitutie' *Algemeen Dagblad*, 24-3-1999

'Nigerianen geronseld voor prostitutie: "Zeker 400 meisjes weg uit asielcentra"', *Reformatorisch Dagblad*, 14-9-1999

'Opgepakte verdachte dwong Nigeriaanse asielzoekers tot prostitutie: Meisjes uit Ripperda spoorloos' *ANP*, 14-7-1997

'Oplossing vrouwenhandel ligt in arbeidsrecht' Roelof Haveman, Universiteit Utrecht, 1998

'Sluipwegen naar Europa', *Konfrontatie digitaal*, Lokaal Kabaal, nr. 18, 21 juni 1996, Jelle van Buuren

'Spoken in de schaduwwereld van migranten' *Het Parool*, 23-6-1994, Pauline Sinnema

'Vermist maar niet gemist' *de Volkskrant*, 20-3-1999, Wil Thijssen

'Vrouwen worden opgepakt, pooiers gaan vrijuit', *Funest*, 6-5-1997

'Weer drie Nigeriaanse meisjes verdwenen uit asielzoekerscentrum' *Trouw*, 2-2-1996

'Women's status in Nigeria and Kenya', *Women's concerns*, 16-7-1999, pp. 1, 1999 A Women's issues discussion/activist group, World sex guide document: Nigeria and general, Prostitution in Nigeria, 3 feb. 1997

De websites waar de informatie vandaan komt zijn:

www.motherlandnigeria.com

www.nigeria.com

www.odili.net

www.africapolicy.org

lweb2.loc.gov
edo-nation.webjump.com/

Afrika
Studie
centrum

African
Studies Centre

Centre d'Etudes
Africaines

Afrika-Studiecentrum
Postbus 9555
2300 RB Leiden
tel: 071-5273372
e-mail: asc@ascleiden.nl
website: <http://www.ascleiden.nl>